

พงศาวดารเมืองยโสธร

ฉบับ พระสุนทรราชเดช (เจ้า ประทุมชาติ)

จัดพิมพ์เผยแพร่เนื่องในโอกาสฉลอง ๒๐๙ ปี เมืองยโสธร
โดย หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดยโสธร
โรงเรียนยโสธรพิทยาคม จังหวัดยโสธร

พงศาวดารเมืองขุโข้ว
ฉบับ พระสุนทรราชเตโช (แก้ ประถมชาติ)

จัดพิมพ์เผยแพร่

เนื่องในโอกาสฉลอง ๒๐๙ ปี เมืองขุโข้ว
โดย หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดขุโข้ว
โรงเรียนขุโข้วพิทยาคม จังหวัดขุโข้ว

คำนำ

พงศาวดารเมืองขุไซธร ฉบับ พระสุพรรณราชเดช (แซ่ ประทุมชาติ) เป็นเอกสารสำคัญอย่างหนึ่งที่ทรงคุณค่า ช่วยให้รับรู้เรื่องราวความเป็มาของบ้านเมืองในอดีต และเป็นมรดกตกทอดของชาวจังหวัดขุไซธร จากที่มีการตีพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในงานปลงศพ หม่อมทรัพย์ ศรีธวัช ณ อยุธยา เมื่อวันที่ ๘ กันยายน พ.ศ.๒๔๗๒ นั้น ล้วนแล้วแต่เป็นที่ต้องการของบุคคลเพื่อใช้ในการศึกษาอ้างอิง ซึ่งในปัจจุบันนี้หนังสือพงศาวดารเมืองขุไซธรนับเป็นเอกสารหายากอย่างหนึ่ง ประกอบกับในปี พ.ศ. ๒๕๖๔ นี้ เมืองขุไซธร มีอายุครบรอบ ๒๐๙ ปี (พุทธศักราช ๒๓๕๕ - ๒๕๖๔) อันจะเป็นโอกาสอันดีในการจัดทำหนังสือพงศาวดารเมืองขุไซธรขึ้น

หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดขุไซธร โรงเรียนขุไซธรพิทยาคม ยังมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญในการจัดพิมพ์เผยแพร่หนังสือเล่มนี้อีกหลายประการ กล่าวคือ

๑. เพื่อเสริมสร้างสำนึกรักท้องถิ่นของชาวขุไซธร
๒. เพื่อรักษาเอกสารอันเป็นมรดกความทรงจำของชาวขุไซธรให้คงอยู่สืบไป

๓. เพื่อส่งเสริมการศึกษาคุณค่า วิเคราะห์และวิจัยผลงานทางด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองขุโข้ว ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

๔. เพื่อร่วมเฉลิมฉลองโหววาระที่เมืองขุโข้ว มีอายุครบ ๒๐๙ ปี โหววปีพุทธศักราช ๒๕๖๔ นี้

ขอขอบคุณพิพิธภัณฑ์เมืองสกลนคร งานวิชาการ และวิจัย สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร โหววการศึกษาเปรียบเทียบเพื่อหากันเอกสารต้นฉบับ และทำการเรียบเรียงพิมพ์ และขอขอบคุณผู้มีอุปการคุณทุกท่าน ที่ให้การสนับสนุนงบประมาณ โหววการจัดพิมพ์หนังสือพงศาวดารเมืองขุโข้วฉบับนี้

หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือพงศาวดารเมืองขุโข้ว ฉบับพระสุนทรราชเดช (แช่ ประทุมชาติ) เล่มนี้ จะอำนวยความสะดวกให้ให้เกิดความรัก ความเข้าใจ และตระหนักโหววการศึกษาเรื่องราวของท้องถิ่นยิ่งขึ้น อีกทั้งยังมีส่วนช่วยเสริมสร้างสิ่งทีทำให้เกิดสำนึกรักท้องถิ่นและประเทศชาติอย่างมั่นคงสืบไป.

หน่วยอนุรักษ์ฯ จังหวัดขุโข้ว
โรงเรียนขุโข้วพิทยาคม

สารบัญ

คำนำ	ก
สารบัญ	ค
บทนำ	ง
พงศาวดารเมืองขุไซธร	๑
ฉบับ พระสุนทรราชเตช (แซ่ ประทุมชาติ)	
ราชนามผู้ปกครอง เจ้าเมือง ผู้ว่าราชการเมือง	๓๘
และผู้ว่าราชการจังหวัดขุไซธร จากอดีตถึงปัจจุบัน	
บรรณานุกรม	๔๑

บทนำ

พงศาวดารเมืองขุโข้ว พ.ศ. ๒๔๔๐
 โดยพระสุนทรราชเตช (แช่ ประทุมชาติ) ผู้ว่าราชการเมืองขุโข้ว
 เมื่อครั้งเป็นหลวงศรีวรราช ผู้ช่วยพิเศษเมืองขุโข้ว ตามคำสั่ง
 ของนายร้อยโทสนพ (ขุนราญนฤพล) ข้าหลวงที่ได้รับมอบหมาย
 ให้มาจัดราชการ ณ เมืองขุโข้ว โดยพิมพ์รวมอยู่ในประชุม
 พงศาวดาร ภาคที่ ๗๐ ของหอพระสมุดวชิรญาณ ในส่วนเนื้อหา
 พงศาวดารเมืองขุโข้ว ที่ปรากฏในเล่มนี้พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก
 ในงานปลงศพ หม่อมทรัพย์ ศรีธวัช ณ อยุธยา เมื่อวันที่ ๘
 กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๒ ในชื่อ “พงศาวดารภาคอีสาน”

โดยพงศาวดารฉบับนี้ ดร. ปุณ โณทก ศาสตราจารย์
 ภาษาไทย (สาขาภาษาและอักษรโบราณ) คณะมนุษยศาสตร์
 มหาวิทยาลัยรามคำแหง ได้ให้ความเห็นดังนี้

๑. การเขียนเรียงพงศาวดารเมืองขุโข้วฉบับนี้
 ไม่ปรากฏเนื้อหาของนิทานหรือเรื่องเล่าปรัมปรา อยู่ในลักษณะ
 ของการเขียนเรียงประวัติศาสตร์สมัยใหม่ มุ่งบันทึกข้อเท็จจริง
 และเหตุการณ์สำคัญของบ้านเมือง รวมทั้งเหตุการณ์อื่น ๆ
 ที่เกี่ยวข้องกับหัวเมืองใกล้เคียงและส่วนกลาง

๒. โผการเรียงเรียงพงศาวดารฉบับนี้ ได้อ้างถึงหลักฐานที่ได้บันทึกไว้ก่อนหน้าสมัยเรียงเรียง เช่น คีลาเลข (คิลาคาริก) และพงศาวดาร (คงเป็นบันทึกประวัติเมืองและราชวงศ์)

๓. ศักราชที่ปรากฏในพงศาวดารเมืองขุไซธรฉบับนี้ค่อนข้างตรงกับเอกสารของทางราชการฉบับอื่น ๆ รวมทั้งเหตุการณ์สำคัญ มีความสอดคล้องกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ของหัวเมืองใกล้เคียงและโหมมิภาค

๔. การแสดงรายละเอียดเหตุการณ์ในบางตอนมีรายละเอียดมากกว่าเอกสารประวัติศาสตร์อื่น ๆ เฉพาะเพื่อหาตอนต้นที่ว่าด้วยการอพยพโยกย้ายของกลุ่มพระวอ พระตา จากบ้านหนองบัวลุ่มภู (หนองบัวลำภู) มาตั้งบ้านเรือนบริเวณแขวงเมืองนครจำปาศักดิ์ และการย้ายกองครัวของท้าวฝายหน้า ท้าวคำผง ท้าวทิตพรหม และท้าวกำ จากบ้านดู่ บ้านแก มาตั้งบ้านสิงห์ท่า (เมืองขุไซธร) บ้านห้วยแจะสะแม (เมืองอุบลราชธานี) โดยมียาละเอียดสำคัญอีกตอนหนึ่งกล่าวถึงตอนที่กองทัพของเจ้าพระยาจักรี ยกขึ้นไปตีเมืองเวียงจันทน์ และหลวงพระบางนั้น พงศาวดารเมืองขุไซธรให้รายละเอียดเพื่อหาที่มาเหมือนอยู่ในเหตุการณ์ ระบุว่า ท้าวฝายหน้า (หัวหน้ากองครัวบ้านสิงห์ท่า)

เป็นผู้นำกองทัพเจ้าพระยาจักรี (สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก) ขึ้นไปเมืองนครเวียงจันทน์ และเมืองนครหลวงพระบางด้วย

ครั้นเมื่อต่อมาหลังจากเกิดเหตุการณ์จลาจลกรณีกบฏ ฉ้ายเชียงแก้วเขาโอง ที่เมืองนครจำปาศักดิ์ เมื่อพุทธศักราช ๒๓๓๔ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ รัชกาลที่ ๑ ได้โปรดเกล้าฯ ให้ท้าวฝ่ายหน้า ขึ้นเป็น “พระวิชัยราชสุริยวงษาขัตติยราช” เจ้าเมืองนครจำปาศักดิ์

โดยหากพิจารณาความสำคัญของกลุ่มบ้านห้วยแจระแม กับบ้านสิงห์ท่า แล้วจะเห็นว่า บ้านห้วยแจระแมนี้ เป็นชุมชนใหญ่กว่า และหัวหน้าสำคัญ ๆ ก็อยู่ที่บ้านห้วยแจระแม แต่การที่ทรงโปรดเกล้าฯ ตั้งให้ท้าวฝ่ายหน้า เป็นเจ้าเมืองนครจำปาศักดิ์ ก่อนเมืองอุบลราชธานี (พุทธศักราช ๒๓๓๕) นั้น แสดงให้เห็นว่า ท้าวฝ่ายหน้าเองมีความใกล้ชิดกับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ รัชกาลที่ ๑ ดังที่ปรากฏในพงศาวดารเมืองขุไซสรณันบุรีไว้

ด้วยเหตุนี้จึงอาจเห็นว่า เอกสารพงศาวดารเมืองขุไซสรณันบุรี เป็นเอกสารสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ การตั้งถิ่นฐาน การเมือง การปกครองของเมืองขุไซสร และหัวเมืองอื่น ๆ ในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้เป็นอย่างดี.

พระสุพรรณราชวงษา (สิง) เจ้าเมืองขุโข้ว
(พุทธศักราช ๒๓๕๕ ถึง พุทธศักราช ๒๓๖๖)

พงศาวดารเมืองขุไซธร

ฉบับ พระสุนทรราชเตช (แก้ ประถมชาติ)

เรื่องพงศาวดารและแผ่นดินศิลาเลขที่ท่าพใต้จาร์ก
ไว้แต่ก่อนได้ความว่า เดิมตระกูลที่จะได้มาตั้งเป็นเมืองขุไซธร
มีพ่อตาแม่ยายชื่อว่า พระตา พระวอ ตั้งอยู่บ้านหนองบัวลุ่มภู
แขวงเวียงจันทน์บุรี มีบุตรเจ้าล้านช้าง^๑ คนหนึ่งออกมาแต่
เวียงจันทน์บุรี มาอาศัยอยู่กับพระตา พระวอ ในขณะที่
ช้างเวียงจันทน์บุรี หามิคน^๒ ไตจะหึ่งเสวยเมืองจันทน์บุรีมิได้ จึงมา
เชิญเอากษัตริย์บุตรเจ้าจันทน์บุรี ที่มาอาศัยอยู่กับพระตา พระวอ
บ้านหนองบัวลุ่มภูขึ้นไปเป็นเจ้าจันทน์บุรี ในขณะที่เจ้าจันทน์บุรี
จึงแต่งให้กรมการออกมาขอเอาบุตรหลานของพระตา พระวอ
ไปเป็นห้าม^๒ ทางพระตา พระวอ ไม่ยอมให้บุตรหลาน
เป็นห้าม ช้างเจ้าเมืองเวียงจันทน์บุรีจึงจัดเอากำลังออกมาจับ

^๑ “อาณาจักรล้านช้าง” เป็นอาณาจักรของชนชาติลาวซึ่งตั้งอยู่ในแถบลุ่มแม่น้ำโขง
มีอาณาเขตอยู่ในบริเวณประเทศลาวทั้งหมด ตลอดจนถึงพื้นที่บางส่วนของ
ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ภายหลังเสื่อมอำนาจลงแตกเป็น ๓ อาณาจักร
ประกอบด้วย อาณาจักรหลวงพระบาง เวียงจันทน์ และจำปาศักดิ์ และในปี พ.ศ. ๒๓๒๑
ทั้ง ๓ อาณาจักรก็ได้สูญเสียเอกราชแก่ราชอาณาจักรสยามในที่สุด

^๒ สันนิษฐานว่า หมายถึง หม่อม หรือ “หม่อมห้าม” เป็นสตรีผู้ที่เฟื่องโพพระราชวงศ์
หรือสตรีสามัญที่เป็นภรรยาของเจ้านาย

ได้ตัวพระตาไปฆ่า แล้วท้าวพระวอ ท้าวฝ่ายหน้า^๓ ท้าวกำ^๔
ท้าวคำผง^๕ และท้าวหม่ม จึงพาพวกพันธุ์พี่น้องอพยพหนี
จะไปนครจำปาศักดิ์^๖

ครั้นมาถึงดงสิงห์โคก สิงห์ท่า ท้าวหม่มบุตรหลานท้าวพระวอ
จึงพาครัวหนึ่งพักอยู่ดงสิงห์โคก สิงห์ท่า ท้าวหม่มเป็นคนครอมครอง
บ้านสิงห์โคก สิงห์ท่า ท้าวพระวอ ท้าวฝ่ายหน้า ท้าวกำ
ท้าวคำผง ท้าวทิตพรม^๗ ไปตั้งอยู่บ้านตุ่ บ้านแก เจ้าเมือง
เวียงจันทน์บุรี

^๓ ต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เป็น “พระวิชัยราชสุริยวงษาธิบดียราช” หรือ “เจ้าพระ
วิไชยราชสุริยวงษาธิบดียราช” เจ้าเมืองนครจำปาศักดิ์ องค์ที่ ๓ (พ.ศ.๒๓๓๔ - ๒๓๕๔)

^๔ ต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เป็น “อุปฮาด” เมืองอุบลราชธานีศรีวิหานาลัย
ประเทศราช ครั้นต่อมาได้รับการโปรดเกล้าฯ เป็น “พระเทพวงษา” เจ้าเมืองเขมราฐบุรี
ธานี (พ.ศ.๒๓๕๗ - ๒๓๖๗)

^๕ ต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เป็น “พระประทุมวรราชสุริยวงศ์” หรือ “เจ้าพระ
ประทุมวรราชสุริยวงศ์” เจ้าเมืองอุบลราชธานีศรีวิหานาลัยประเทศราช องค์ที่ ๑ (พ.ศ.๒๓๓๕
- ๒๓๓๘)

^๖ สมเด็จพระพุทธเจ้าองค์หลวงไชยกุมาร เจ้าผู้ครองนครจำปาศักดิ์ (พ.ศ.๒๒๘๐
- ๒๓๓๔)

^๗ ต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ “ท้าวทิตพรม” เป็น “พระพรหมวรราชสุริยวงศ์”
หรือ “เจ้าพระพรหมวรราชสุริยวงศ์” เจ้าเมืองอุบลราชธานีศรีวิหานาลัยประเทศราช องค์ที่ ๒
(พ.ศ.๒๓๓๘ - ๒๓๘๘)

จึงแต่งให้เพ็ญสุโก^๘ กับฉัตรฮาด (ห้าทอง) เอาไพร่พลลงไปขอเอา
 คราวพระตา พระวอ ท้าวคำผง บ้าพดู่ บ้าพแก รีมหัวขพริง
 แฉวงเมืองนครจำปาศักดิ์ จึงบอกให้เพ็ญสุโก ฉัตรฮาด (ห้าทอง)
 ว่า ให้ไปเกลี้ยกล่อมเส้าโลมเอาเทอดญ ข้างเพ็ญสุโก ฉัตรฮาด
 (ห้าทอง) ว่า ได้คำสั่งของเจ้านครจำปาศักดิ์^๙ แล้วก็ทำตัวมีอำนาจ
 ออกมาว่าจะจับผูกมัดเอาท้าวพระวอ และท้าวฝายหน้า บ้าพดู่
 บ้าพแก ไม่ยอมกลับคืนไปเมืองเวียงจันทน์บุรี^{๑๐} เพ็ญสุโก
 ฉัตรฮาด (ห้าทอง) ข้างเพ็ญสุโก และฉัตรฮาด (ห้าทอง)
 ก็เลฆโกธรซึ่งขึ้นว่า จะจับเอาตัวพระวอและท้าวฝายหน้า ท้าวกำ
 แต่พระวอ ท้าวฝายหน้าและท้าวกำ ไม่ยอมให้จับก็เลฆเกิด
 ความวิวาทกันที่บ้าพดู่ บ้าพแก ข้างพระวอ ท้าวฝายหน้า
 และท้าวกำ จึงแต่งให้ท้าวคำผงไปขอเอากำสั่งกับนครจำปาศักดิ์ ๆ
 หาให้กำสั่งไม่ ท้าวคำผง จึงกลับคืนมาหาพระวอ ท้าวฝายหน้า
 ท้าวกำ ข้างเพ็ญสุโก ฉัตรฮาด (ห้าทอง) รู้กระแสรว่า พระวอ
 ท้าวฝายหน้า และท้าวกำ แต่งให้ท้าวคำผง ไปขอเอากำสั่ง

^๘ “เพ็ญสุโก” หรือ “พระยาสุโก” เป็นชื่อตำแหน่งข้าราชการระดับสูงของราชสำนัก
 เวียงจันทน์ อาทิ พญาชาพนท์ พญาอนุปราชชา พญาพานงุง เป็นต้น

^๙ ฟ้าจะเป็นเจ้าเวียงจันทน์บุรี

^{๑๐} คำว่า “บุรี” หมายถึง ดัวย, กับ

กับเจ้านครจำปาศักดิ์ จึงแต่งให้เพี้ยแก้วอาสา ขึ้นไปขอเอากำลัง
กับเจ้าจันทบุรี ข้างพระวอ ท้าวฝายหน้า และท้าวกำ รุกกระแสน
จึงได้แต่งให้ท้าวเพี้ยแก้วโยธา เพี้ยแก้วท้ายข้าง ลงไปทูลขอเอา
กำลังกับพระเจ้าตาก^{๑๑} ณ กรุงเทพฯ พระเจ้าตากจึงโปรดให้
เจ้าพระยาจักรี^{๑๒} เจ้าพระยาสุรสีห์^{๑๓} คุณเอนกกองทัพขึ้นมา
เมืองนครจำปาศักดิ์ ก็ยั้งหามาถึงเมืองนครจำปาศักดิ์ไม่
ฝายข้างเพี้ยสุโก ฉัตรฮาด (ห้าทอง) รุกกระแสนว่า กองทัพใหญ่
จะขึ้นมาแต่กรุงเทพฯ จึงพากันลอบมอง^{๑๔} เอลพระวอไปได้แล้ว
ก็เลขนเอนพระวอไปฆ่าเสียริมหน้าห้วยพริ้ง โปดโพนั้ง ยังแต่
ท้าวฝายหน้า ท้าวคำผง ท้าวกำ และท้าวทิตพรหม รักษาควบคุม
เอาไพร่พลไว้ที่บ้านตุ่ บ้านแก ครั้นเจ้าแม่ทัพใหญ่มาถึงกลางทาง

^{๑๑} “สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช” หรือ “สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี” (ครองราชย์ พ.ศ.
๒๓๑๐ - ๒๓๒๕)

^{๑๒} เจ้าพระยาจักรี (ทองด้วง) ต่อมาปราบดาภิเษกเป็น “พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกมหาราช” พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (ครองราชย์ พ.ศ.
๒๓๒๕ - ๒๓๕๒)

^{๑๓} เจ้าพระยาสุรสีห์พิเชษฐวาทิราช (บุญมา) ต่อมาได้รับการสถาปนาเป็น “สมเด็จพระนวร
ราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท” กรมพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) พระองค์แรกแห่งกรุง
รัตนโกสินทร์ โดยทรงเป็นพระอนุชาธิราชร่วมพระชนกชนนีกับพระบาทสมเด็จพระพุทธ
ยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

^{๑๔} ลักลอบจับกุม

จึงใช้ราชทูตถือราชสาส์นขึ้นมาถึงพระวอ ท้าวฝ่ายหน้า ท้าวกำ
ท้าวคำผง และท้าวทิตพรหม ฝ่ายข้างเพี้ยสุโก ฉัตรฮาด (ห้าทอง)
แจ้งกระแสขั้ลความว่า กองทัพใหญ่กรุงเทพฯ จะมาถึงแล้ว
เพี้ยสุโก ฉัตรฮาด (ห้าทอง) ก็เสยกกำลังหลบตัวหนีขึ้นไป
ทางเมืองเวียงจันทน์บุรี

ครั้นเจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ แม่ทัพใหญ่
ขึ้นมาถึงเมืองนครจำปาศักดิ์ จึงเรียกหาตัวพระวอ ท้าวฝ่ายหน้า
ท้าวกำ ท้าวคำผง และท้าวทิตพรหม เข้าไปถามดูพวกพลทหาร
เมืองเวียงจันทน์อยู่ที่ไหน พวกท้าวฝ่ายหน้าจึงกราบเรียน
เจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ ว่า เมื่อข้าพเจ้ามีใบปลอกลงไป
ขอกองทัพ ณ กรุงเทพฯ ในขณะที่นั้นเพี้ยสุโก ฉัตรฮาด (ห้าทอง)
รู้ก็ลอบมองเข้ามาจับเอาตัวท้าวพระวอได้ตัวท้าวพระวอไปแล้ว
ก็เสกเอาท้าวพระวอหาริมหัวขพริง

ครั้นเจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ แม่ทัพใหญ่มีราชสาส์น
ขึ้นมาถึงข้าพเจ้า ฝ่ายข้างเพี้ยสุโก ฉัตรฮาด (ห้าทอง) รู้ว่า
พลหัวเจ้าท่านจะมาถึงแล้ว เพี้ยสุโก ฉัตรฮาด (ห้าทอง)
กลัวนารมีของพลหัวเจ้าท่านก็หลบตัวพากำลังหนีขึ้นไป
เมืองเวียงจันทน์ พลหัวเจ้าท่านตรัสถามคนไหนเป็นเจ้านคร
จำปาศักดิ์ ข้าศึกเกิดมีไ้ไ้ต้องแขวงเมืองนครจำปาศักดิ์ทำไม

จึงไม่เอากำลังมาช่วยมีใจเพิกเฉยเสีย ท้าวฝ่ายหน้า ท้าวคำผง และท้าวทิตพรหม จึงเรียนว่า เมื่อเพี้ยสุโก ฉัตรฮาด (ห้าทอง) มาสู้รบกับพวกข้าพเจ้า พวกข้าพเจ้าก็ไล่ให้ท้าวคำผงไปขอกำลัง เจ้านครจำปาศักดิ์มาช่วยแรงพวกข้าพเจ้า เจ้านครจำปาศักดิ์ ก็หาให้กำลังไม่ ฝ่ายเพี้ยสุโก ฉัตรฮาด (ห้าทอง) รู้กระแสว่า พวกข้าพเจ้าไปขอเอากำลังกับเจ้านครจำปาศักดิ์ ก็เสงี่ยมไม่ออก ขึ้นไปขอกำลังกับเจ้าเมืองเวียงจันทน์ พวกข้าพเจ้าก็พ้อขตัว เห็นจะค้ำกำลังเมืองเวียงจันทน์บุรีไม่ได้ จึงได้มีใบบอกส่งไป กราบบังคมทูลพระเจ้าอยู่หัว ณ กรุงเทพฯ จึงโปรดให้ พณหัวเจ้าท่านขึ้นมา เจ้านครจำปาศักดิ์ก็หาได้ดูแลไม่ พณหัวเจ้าท่านจึงมีบัญชาต่อท้าวฝ่ายหน้า ท้าวคำ ท้าวคำผง ท้าวทิตพรหมว่า ถ้ามีคำจริงดังนั้น ก็พาเราไปหาเจ้านครจำปาศักดิ์ เทอญ เราจะได้เรียกเอาตัวมาถามดู ท้าวฝ่ายหน้า ท้าวคำผง และท้าวทิตพรหม จึงพาพณหัวเจ้าท่านไปหาเจ้านครจำปาศักดิ์ พักอยู่ที่วัดศรีเกิด

ขณะนั้นเจ้านครจำปาศักดิ์รู้ว่า พณหัวเจ้าท่านพักอยู่ที่ วัดศรีเกิด เจ้านครจำปาศักดิ์ก็เสงี่ยมลงเรือล่องไป พักอยู่ที่บ้านหัวดอนซัย พณหัวเจ้าท่านจึงใช้คนไปตามเอาตัว เจ้านครจำปาศักดิ์ ได้ตัวเจ้านครจำปาศักดิ์มาแล้ว พณหัวเจ้าท่าน

จึงตรัสถามว่า ข้าศึกเกิดโศกโศกแขวงเมืองนครจำปาศักดิ์
เจ้าพระจำปาศักดิ์ทำไมจึงไม่ช่วย เจ้าพระจำปาศักดิ์
จึงกราบเรียนว่า เมื่อเพ็ญสุโก อัศรฮาด (ห้าทอง) ถือนเอา
ตราเจ้ากรุงจันทบุรีมาถึงข้าพเจ้า ขอเอาครอบครัวทำวฝายหน้า
ทำวกำ ทำวคำผง และทำวทิตพรหม ที่มาตั้งอยู่บ้านตุ๋ บ้านแก
ขึ้นไปจันทบุรีตามเดิม ข้าพเจ้าก็ได้ให้เพ็ญสุโก อัศรฮาด
(ห้าทอง) เกลี่ยกล่อมเอาตามใจไพร่สมัคร เพ็ญสุโก อัศรฮาด
(ห้าทอง) ไปถึงบ้านตุ๋ บ้านแก ก็ทำตัวมีอำนาจจะผูกมัด
ข้างฝ่ายพระวอ ทำวฝายหน้า ทำวกำ ทำวคำผง และทำวทิตพรหม
ไม่ยอมขึ้นไปเสขไม่ยอมให้ผูกมัด ก็เสขเกิดความวิวาทกัน

ครั้นที่หลังทำวพระวอ ทำวกำ ทำวฝายหน้า จึงใช้ให้
ทำวคำผง มาขอเอากำลังกับข้าพเจ้า ๆ ไม่รู้จักที่จะให้กำลัง
ไปเผาเผาฆ่าเป็นข้าศึกแก่กัน ครั้นข้าพเจ้าจะให้กำลังไป
กลัวเมืองเวียงจันทบุรี จะว่าข้าพเจ้าเอาใจช่วยพวกทำวพระวอ
พณหัวเจ้าท่านจึงมีบัญชาว่า เจ้าเมืองนครจำปาศักดิ์ มีความผิด
เป็นอันมาก จะคุมเอาตัวลงไปกรุงเทพฯ ขณะนั้น พณหัวเจ้าท่าน
จึงภาคโทษเจ้าพระจำปาศักดิ์ไว้ครั้งหนึ่ง พณหัวเจ้าท่าน
จึงมีบัญชาถามทำวทิตพรหมว่า ครั้นนี้พระเจ้าอยู่หัวโปรดให้เรา
มารบข้าศึกเมืองเวียงจันทบุรี ที่มาตั้งแต่อยู่บ้านตุ๋ บ้านแก

ครั้นเราขึ้นมาถึงแล้ว หาได้รบกับข้าศึกตามที่ท่านโปรดมาไม่
ให้ท่านทั้งปวงพาเราไปดูเมืองเวียงจันทน์บุรีเทอดบุญ

ขณะนั้นท้าวฝ่ายหน้า ท้าวคำผง และท้าวทิตพรหม
ก็เสวยพาพณหัวเจ้าท่านขึ้นไปถึงพันพร้าว^{๑๕} ที่ริมแม่น้ำโขง
ใกล้เคียงกับเมืองเวียงจันทน์บุรี ขณะนั้นเจ้าอันผู้เป็นเจ้าเมือง
เวียงจันทน์บุรี^{๑๖} หลบตัวหนีขึ้นไปพึ่งเจ้านครหลวงพระบาง^{๑๗}

ครั้นพณหัวเจ้าท่านมีราชสาส์นไปถึงเจ้าเมืองเวียงจันทน์บุรี
ตั้งแต่เจ้าอุปราชา ดวงหน้า ดวงหลัง นำเอาราชสาส์นออกมาหา
พณหัวเจ้าท่านอยู่ที่พันพร้าว พณหัวเจ้าท่านจึงถามเจ้าอุปราชา
ดวงหน้า ดวงหลังว่า เจ้าเมืองเวียงจันทน์บุรีหนีไปแห่งใด
เจ้าอุปราชาบอกว่า เจ้าเมืองเวียงจันทน์บุรีหนีตัวขึ้นไป
เมืองนครหลวงพระบาง

ขณะนั้นพณหัวเจ้าท่านให้เจ้าอุปราชาพาขึ้นไปตามตัว
เจ้าเมืองเวียงจันทน์บุรีที่เมืองนครหลวงพระบาง พณหัวเจ้าท่าน

^{๑๕} เมืองพานพร้าว เป็นตำบลที่ตั้งอำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคายปัจจุบัน ซึ่งตั้งแต่
เดิมเป็นส่วนหนึ่งของเมืองเวียงจันทน์

^{๑๖} พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ ๓ หรือ พระเจ้าศิริบุญสาร เป็นเจ้าผู้ครองอาณาจักรล้านช้าง
เวียงจันทน์ ลำดับที่ ๔ (พ.ศ.๒๒๙๔ - พ.ศ.๒๓๒๒)

^{๑๗} เจ้าสุริยวงศ์ เป็นเจ้าผู้ครองอาณาจักรหลวงพระบาง ลำดับที่ ๖ (พ.ศ.๒๓๑๔ - พ.ศ.
๒๓๓๔)

จึงให้เจ้าอุปราชาไปเชิญเอาเจ้านครหลวงพระบางออกมาหา
 พณหัวเจ้าท่าพ แล้วพณหัวเจ้าท่าพจึงถามเจ้านครหลวงพระบางว่า
 เจ้าเมืองเวียงจันทน์บุรีหนีตัวขึ้นมากอยู่กับเมืองของท่าพที่นี้แล้ว
 หนีไปแห่งใด เจ้านครหลวงพระบางกราบเรียนว่า เจ้าเมือง
 เวียงจันทน์บุรียังอยู่ที่นี้ ขณะนั้น พณหัวเจ้าท่าพจึงให้เจ้านคร
 หลวงพระบางส่งตัวเจ้าเมืองเวียงจันทน์บุรีออกมาหา พณหัวเจ้า
 ท่าพ จึงถามเจ้าเมืองเวียงจันทน์บุรีว่า เหตุใดท่าพจึงแต่งเพี้ยสุโก
 ฉัตรฮาด (ห้าทอง) ไปก่อการกองทัพบที่แขวงเมืองจำปาศักดิ์
 เจ้าเมืองเวียงจันทน์บุรีจึงว่า ได้แต่งให้เพี้ยสุโก ฉัตรฮาด (ห้าทอง)
 ไปเกลี้ยกล่อมช่อมช่อมเอาท้าวพระวอ ท้าวฝ่ายหน้า ท้าวคำผง
 คืบมาน้ำเมืองตามเดิม หาได้ให้คิดก่อการกองทัพบไม่

พณหัวเจ้าท่าพจึงมีบัญชาว่า ท้าวพระวอ ท้าวฝ่ายหน้า
 ท้าวคำผง อยู่บ้านตู บ้านแก แขวงเมืองนครจำปาศักดิ์
 เหตุใด จึงได้ให้เพี้ยสุโก ฉัตรฮาด (ห้าทอง) ไปเกลี้ยกล่อม
 เอาขึ้นมากับเมืองเวียงจันทน์บุรี แล้วเจ้าเมืองเวียงจันทน์บุรีจึงว่า
 แต่ก่อนท้าวพระวอ ท้าวคำผง ท้าวฝ่ายหน้า พาครอบครัว
 ตั้งบ้านเรือนอยู่บ้านหนองบัวลุ่มภูขึ้นกับเมืองเวียงจันทน์บุรี
 แล้วพากันหลบตัวหนีไปตั้งบ้านเรือนอยู่บ้านตู บ้านแก

แขวงเมืองนครจำปาศักดิ์ แต่ปีมะโรง ตรีศก ตักราช ๑๑๓๓^{๑๘}
หาได้บอกกับข้าพเจ้าไม่

พณหัวเจ้าท่านจึงว่า เจ้าเมืองเวียงจันทน์พญามือเหตุ
จับเอาตัวท้าวพระตาผู้ไม่มีผิดมาผลาญชีวิต ท้าวพระวอ ท้าวคำผง
ท้าวฝ่ายหน้า และท้าวกำ ก้าวอำนาจเจ้าจันทน์พญามือ จึงได้พากัน
อพยพไปพึ่งเจ้านครจำปาศักดิ์ แล้วเจ้าเมืองเวียงจันทน์พญามือก็รับว่า
ได้ฆ่าท้าวพระตาจริง ด้วยท้าวพระตาขัดไม่ให้บุตรแก่ข้าพเจ้า
ไปเป็นภรรยา แล้วพณหัวเจ้าท่านจึงว่า เจ้าเมืองเวียงจันทน์พญามือ
เป็นกษัตริย์ครองบ้านเมืองไม่อยู่ใพบุติธรรม
กตขี้ข่มเหงแม่ป้า พี่สาว เอาท้าวพระตาไปฆ่า เจ้าเมือง
เวียงจันทน์พญามือต้องตกไปตามกัน พณหัวเจ้าท่านเลยฆ่า
เจ้าเมืองเวียงจันทน์พญามือ ตกไปตามกันอยู่เมืองนครหลวงพระบาง
แล้วพณหัวเจ้าท่านจึงให้เจ้าอุปราช^{๑๙} เป็นเจ้าเมืองเวียงจันทน์พญามือ
แล้วเจ้าเมืองเวียงจันทน์พญามือคนใหม่กับเจ้านครหลวงพระบางเห็นว่า
พณหัวเจ้าท่านมีอำนาจฆ่าเจ้าเมืองจันทน์พญามือได้ เจ้าเมือง
เวียงจันทน์พญามือ เจ้านครหลวงพระบางจึงยอมถวายตอกไม้เงินทอง

^{๑๘} จ.ศ.๑๑๓๓ ตรงกับ พ.ศ.๒๓๑๔

^{๑๙} พระเจ้านันทเสน เป็นเจ้าผู้ครองอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์ ลำดับที่ ๕ (พ.ศ.๒๓๒๕
- พ.ศ.๒๓๓๗) เป็นพระราชโอรส โนพระเจ้าศิริบุญสาร

ขึ้นกับกรุงเทพฯ แล้วเจ้าเวียงจันทน์บุรี จึงจัดเอานางเชียวค่อม
บุตรเจ้าเมืองเวียงจันทน์บุรีคนเก่า ออกมาถวาย พณหัวเจ้าท่าน
จึงแต่งให้พระหลวงขุนหมื่นพาเอานางเชียวค่อมลงไปถวาย
พระเจ้าตาก ณ กรุงเทพฯ แล้วพณหัวเจ้าท่านเสกกลับลงไป
เมืองนครจำปาศักดิ์ แล้วบอกเจ้าพนครจำปาศักดิ์ว่า
แต่ครัวท้าวคำผง ท้าวทิตพรหม ท้าวฝ่ายหน้า ท้าวกำ ท้าวสิง^{๒๐}
และท้าวกุสบุตร จะได้ออกขึ้นไปตั้งอยู่ตามลำน้ำพระมูล
ลำน้ำพระชี เจ้าพนครจำปาศักดิ์ ก็ขอมให้ท้าวฝ่ายหน้าขึ้นมา
ตามคำสั่งพณหัวเจ้าท่าน ท้าวคำผง ท้าวทิตพรหม
ท้าวกุสบุตร และท้าวกำ ขึ้นมาตั้งอยู่น้ำแจ่มใส ริมน้ำ
พระมูล ท้าวฝ่ายหน้า ท้าวสิง ตั้งอยู่น้ำสิงห์ท่า ริมน้ำ
พระชี พากันเป็นหมวดเป็นกองอยู่ได้ประมาณ ๒๐ ปี

ครั้นปีขาล^{๒๑} ตรีนิศก ศักราช ๑๑๔๓^{๒๒} เกิดทัพเมืองปะทาย
เพ็ชร^{๒๓} พระเจ้าอยู่หัวโปรดให้เจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์
เป็นแม่ทัพขึ้นมาปราบปรามกองทัพเมืองปะทายเพ็ชร เจ้าพระยา

^{๒๐} “ท้าวสิง” เป็นบุตรของ “ท้าวหน้า” ต่อมาท้าวสิง ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เป็น
“พระสุนทรราชวงษา” เจ้าเมืองขุไซนครคนแรก (พ.ศ.๒๓๕๕ - ๒๓๖๖)

^{๒๑} ตามหลักต้องเป็น “ปีขลุ”

^{๒๒} จ.ศ.๑๑๔๓ ตรงกับ พ.ศ.๑๓๒๔

^{๒๓} เมืองันทายมาศ อำเภอันทายมาศ จังหวัดกำแพงเพชร ประเทศกัมพูชา

จักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ จึงมีตราขึ้นมาถึงท้าวฝายหน้า ท้าวคำผง
 ท้าวทิตพรหม และท้าวกำ ที่ขกมาจากบ้านดู่ บ้านแก ขึ้นมาตั้งอยู่
 บ้านสิงห์ท่า บ้านแจะสะแม่มให้ให้คุณกำส่งลงไปรบกกองทัพ
 บรรจบกับเจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ ที่พระตะบอง^{๒๔} แล้ว
 เจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ แม่ทัพใหญ่ พร้อมด้วย
 พระยาศุภราช เจ้าเมืองพระตะบอง ท้าวฝายหน้า ท้าวคำผง
 ท้าวทิตพรหม ท้าวกำ และท้าวสิง บ้านสิงห์ท่า บ้านแจะสะแม
 คุณกำส่งไปรบเมืองปะทายเพ็ชร มีชัยชนะแล้ว เจ้าพระยาจักรี
 เจ้าพระยาสุรสีห์ เลยกลับเข้าไปกรุงเทพฯ พวกท้าวฝายหน้า
 ก็พากันกลับมาบ้านสิงห์ท่า บ้านแจะสะแม

ครั้นอยู่มากองทัพจามสมมุติเชียงใหม่แก้วเขาโอง^{๒๕}ยกมารบ
 เมืองนครจำปาศักดิ์ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงเทพฯ โปรดเกล้าฯ
 ให้ท้าวฝายหน้า ท้าวคำผง ท้าวสิง เป็นแม่ทัพใหญ่ คุณกำส่ง
 หัวเมืองฝายตะวันออกไปรบจามสมมุติเชียงใหม่แก้วเขาโอง มีชัยชนะ
 แล้ว ท้าวฝายหน้า จึงตามมาจับได้ตัวเจ้านครจำปาศักดิ์
 ที่หนีกองทัพจามสมมุติเชียงใหม่แก้วเขาโอง คุณส่งไปส่ง ณ กรุงเทพฯ

^{๒๔} เมืองพระตะบอง จังหวัดพระตะบอง ประเทศกัมพูชา

^{๒๕} กล่าวกันว่า “เชียงใหม่” เป็นคนบ้านเขาโอง แขวงเมืองสันทันตร ฝั่งโขงตะวันออก
 แสดงตนเป็นผู้วิเศษมีคนนับถือมาก

โปรดเกล้าฯ ให้ท้าวฝ่ายหน้า เป็นเจ้านครจำปาศักดิ์ ให้ท้าวสิง
 เป็พที่เจ้าราชวงศ์ ขึ้นมาครองนครอยู่เมืองนครจำปาศักดิ์
 แล้วเจ้านครจำปาศักดิ์ให้เจ้าราชวงศ์ไปอยู่เมืองเชียงใหม่

ครั้นถึงปีขาล^{๒๖} ศักราช ๑๑๔๗^{๒๗} เจ้านครจำปาศักดิ์
 จึงมีใบบอกรับพระราชทานท้าวทิตพรหม เป็นเจ้าเมือง ท้าวกำ
 เป็พอุปฮาด โปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตร
 ตั้งท้าวทิตพรหมเป็นที่พระพรหมวงษาเจ้าเมือง ท้าวกำ
 เป็พอุปฮาด ยกบ้านแจะสะแมขึ้นเป็นเมืองอุบลฯ^{๒๘} เป็นข้าหลวงเดิม
 ผูกสำนวนรัก ๒ เลขต่อมื่น ป่าพ ๒ เลขต่อมอด

ครั้นถึงปีมะโรง^{๒๙} นพศก ศักราช ๑๑๖๙^{๓๐} อุปฮาด (กำ)
 ออกจากเมืองอุบลฯ ไปตั้งอยู่บ้านโคกกงตงพะเพียง ริมแม่น้ำโขง
 แล้วพระพรหมวงษา เจ้าเมืองอุบลฯ พระสุนทรราชวงษา
 เมืองยโสธร บอกรับพระราชทานให้อุปฮาด (กำ) เป็นเจ้าเมือง
 โปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตร ตั้งอุปฮาด (กำ) เมืองอุบลฯ
 เป็นที่พระเทพวงษา เจ้าเมือง ยกบ้านโคกกงตงพะเพียง

^{๒๖} ตามหลักตั้งเป็น “ปีมะเส็ง”

^{๒๗} จ.ศ.๑๑๔๗ ตรงกับ พ.ศ.๒๓๒๘

^{๒๘} พบว่า โปรดเกล้าฯ พระราชทานยกเป็นเมือง เมื่อ พ.ศ.๒๓๓๕

^{๒๙} ตามหลักตั้งเป็น “ปีเถาะ”

^{๓๐} จ.ศ.๑๑๖๙ ตรงกับ พ.ศ.๒๓๕๐

ขึ้นเป็นเมืองเขมรราช ผู้กลัวหน้ารัก ๒ เลขต่อเนี่ย ป่าพ ๒ เลข
ต่อชด ดัวความชดบรเข้าคักศัตรูได้ซัซชพะ จึงได้เป็นเมือง
ข้าหลวงเดิม

ครั้นถึงปีวอก จัตวาศก คักราช ๑๑๗๔^{๓๑} เจ้านคร
จำปาคักดี บกขอรับพระราชทานให้ท้าวสิง ผู้เป็นที่ราชวงศ์
เมืองเชียง โห่ง เป็นเจ้าเมือง ขอท้าวสีชาบุตรเจ้านครจำปาคักดี
เป็นที่อุปฮาด ยกบ้านสิงห์ท่าเป็นเมืองขโสธร แล้วทรงพระมหา
กรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรตั้งราชวงศ์ (สิง) เป็น
ที่พระสุนทรราชวงษา เจ้าเมือง ตั้งท้าวสีชาเป็นอุปฮาด
ตั้งท้าวบุตร บุตรพระสุนทรฯ เป็นราชวงศ์ ตั้งท้าวเสน
บุตรท้าวพระวอ เป็นราชบุตร ยกบ้านสิงห์ท่าขึ้นเป็นเมืองขโสธร^{๓๒}
ผู้กลัวหน้ารัก ๒ เลขต่อเนี่ย ป่าพ ๒ เลขต่อชด

ครั้นอยู่มาได้ประมาณ ๘ - ๙ ปี พระสุนทรราชวงษา (สิง)
เลขถึงแก่กรรม แล้วโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตร
ตั้งอุปฮาด (สีชา) เป็นที่พระสุนทรราชวงษา เจ้าเมือง
ราชวงศ์ (บุตร) เป็นที่อุปฮาด ราชบุตรเป็นที่ราชวงศ์ ท้าวสุตตา

^{๓๑} จ.ศ.๑๑๗๔ ตรงกับ พ.ศ.๒๓๕๕

^{๓๒} พบว่า โปรดเกล้าฯ พระราชทานยกเป็นเมือง เมื่อ พ.ศ.๒๓๕๗ ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๒

บุตรเจ้านครจำปาศักดิ์ ท้าวหน้า เป็นราชบุตร อยู่ได้ประมาณ
 ๓ เดือน พระสุนทรราชวงษา เลขถึงแก่กรรมน้ำเมืองก็ขังว่างอยู่
 ครั้นปีจอ^{๓๓} สัปดาห์ ศักราช ๑๑๘๗^{๓๔} เจ้าอนุฯ^{๓๕} ผู้เป็นพี่
 เจ้าเวียงจันทน์ ครองจำเมืองเวียงจันทน์บุรี คิดก่อการกองทัพ
 รบกับกรุงเทพฯ^{๓๖} แล้วเจ้าอนุฯ แต่งให้เจ้าราชวงศ์ เจ้าราชบุตร

^{๓๓} ตามหลักต้องเป็น “ปีระกา”

^{๓๔} จ.ศ.๑๑๘๗ ตรงกับ พ.ศ.๒๓๖๘

^{๓๕} “เจ้าอนุฯ” หรือ “พระเจ้าอนุวงศ์” ทรงเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสิริบุญสาร ผู้ครอง
 นครเวียงจันทน์ เคยประทับอยู่ ณ วังบางชั้น ในฐานองค์พระกันได้รับการเลี้ยงดูอย่าง
 เจ้านายในราชสำนักสยาม ในปี พ.ศ. ๒๓๒๒ เมื่ออายุได้ ๑๒ ชันษา ได้รับการโปรด
 เกล้าฯ เป็นเจ้าผู้ครองนครเวียงจันทน์ ในปี พ.ศ. ๒๓๔๗ เนิลิมพระนามตามพระวัตศาสตร์
 ว่า “พระเจ้าอนุรักษราช” หรือ “พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ ๕” (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ.
 ๒๓๔๗ - ๒๓๗๐)

^{๓๖} เจ้าอนุวงศ์ก่อการกบฏต่อราชสำนักสยามโดยรวบรวมกำลังจากเมืองต่าง ๆ
 ใช้ ๒ เส้นทางหลัก ประกอบด้วย เส้นทางแรก แยกเป็น ๒ ทัพ คือ ทัพแรกเคลื่อนจาก
 เวียงจันทน์ หลงบัวลำภู ไปโคราช ทัพที่สองเคลื่อนจากเวียงจันทน์ มาสกลนคร
 กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด ไปบรรจบกับทัพแรก ณ เมืองนครราชสีมา เส้นทางที่สอง เคลื่อนจาก
 จำปาศักดิ์ แยกเป็น ๒ ทัพ ทัพแรกไปทางเมืองสุวรรณภูมิ ทัพที่สองไปทางเมืองศรีสะเกษ
 ชุขันธ์ สังขะ สุรินทร์ บุรีรัมย์ นางรอง เข้ายึดเมืองต่าง ๆ ในภาคอีสาน มีการส่งทัพหน้า
 มากกว่าต้อผู้คนถึงเมืองสระบุรีกลับไปยังนครเวียงจันทน์ ทั้งนี้ สยามส่งทัพหลวง
 ยกขึ้นมารบโดยโปรดเกล้าฯ ให้กรมพระราชวังบวรมหาดัศกัฒพลเสพ (วังหน้า)
 เป็นจอมทัพ ส่งผลให้นครเวียงจันทน์ถูกทำลายอย่างย่อยยับไม่สามารถตั้งเป็นเมืองได้อีก
 ส่วนเจ้าอนุวงศ์ถูกส่งมายังกรุงเทพฯ และสิ้นพระชนม์ในปีพุทธศักราช ๒๓๗๒

และเจ้าสุทิสสารเพ็ญแม่ทัพ คุณกำลังออกจากเวียงจันทน์บุรี
 เจ้าราชวงศ์คุณกำลังมารบเมืองร้อยเอ็ด เมืองกาฬสินธุ์ เมืองขุโลน
 และหัวเมืองต่าง ๆ ลงไปจนถึงเมืองนครราชสีมา เจ้าราชบุตร
 คุณกำลังลงมารบเมืองเขมราฐ เมืองนครจำปาศักดิ์ และหัวเมือง
 ต่าง ๆ ไปจนถึงเมืองพระตะบอง เมืองนครเสียมราฐ เจ้าสุทิสสาร
 คุณกำลังไปรบเมืองหล่มสักดิ์ และหัวเมืองต่าง ๆ ไปจนถึงเมืองเสย
 ขณะนั้นข้อความความสาขกกองทัพ^{๓๗} ชุ่ยตัวเองไปจนถึง
 ใต้ฟ้าละดวงคู่สีพระบาท ณ กรุงเทพฯ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว^{๓๘}
 มิได้ไว้พระทัยแก่ข้าศึกศัตรู จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ
 ให้เจ้าพระยาราชสุภาวดี^{๓๙} เพ็ญแม่ทัพ คุณทหาร ณ กรุงเทพฯ
 และไพร่หัวเมืองขกออกจากกรุงเทพฯ มาปราบปรามกองทัพ
 ราชวงศ์ในปีนั้น

ครั้นเจ้าพระยาราชสุภาวดีคุณกำลังขึ้นมากองคณ พมราชวงศ์
 กับพวกกำลังอยู่ที่นั้น เจ้าพระยามติหิรเดชาแต่ยังเพ็ญ
 เจ้าพระยาราชสุภาวดีพากำลังและนายทัพ นายกองเข้าสู้รบ

^{๓๗} เส้นทางทหารเดินทัพ

^{๓๘} พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ.๒๓๖๓
 - ๒๓๙๔)

^{๓๙} เจ้าพระยามติหิรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ฉักรมหาเสนาบดีสมุหพาทยและแม่ทัพใหญ่
 (พ.ศ.๒๓๗๐ - ๒๓๙๒)

กับกองทัพพระราชวงศ์ ๆ กับนายทัพ นายกองและไพร่ กำลังสู้ทัพ
 เจ้าพระยาราชสุภาวดีไม่ได้ เลขพากำลังหักทัพหลบตัวขึ้นมาถึง
 มุขเค็ง แขวงเมืองนครราชสีมา เจ้าพระยาราชสุภาวดีคุมกำลัง
 ตามกองทัพราชวงศ์ขึ้นมาถึงมุขเค็ง พบราชวงศ์กำลังอยู่ที่นั้น
 เจ้าพระยาราชสุภาวดีคุมกำลังเข้าสู้รบกับกองทัพราชวงศ์
 อยู่ที่มุขเค็ง แล้วพวกครอบครัวเมืองนครราชสีมาที่ราชวงศ์สู้รบได้
 ว่าจะคุมขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์บุรีนั้น ก็กลับสวามิภักดิ์
 กับเจ้าพระยาราชสุภาวดีเข้าสู้รบกับกองทัพราชวงศ์ ๆ ทัพไม่ได้
 ก็เลขพากำลังหักจากกองทัพเจ้าพระยาราชสุภาวดี ขึ้นมาถึง
 ค่ายสัมปอ^{๕๐} แขวงเมืองศีร์ษะเกตุ แล้วเจ้าพระยาราชสุภาวดี
 พากำลังเข้าสู้รบกองทัพราชวงศ์ด้วยอาวุธสั้นยาว ราชวงศ์
 และหมวดนายกองสู้รบทงกองทัพเจ้าพระยาราชสุภาวดีไม่ได้
 เลขพากำลังหักจากกองทัพเจ้าพระยาราชสุภาวดี กลับคืนไป
 เมืองเวียงจันทน์บุรี แล้วเจ้าพระยาราชสุภาวดี จึงขึ้นมาตั้งอยู่
 เมืองขุไธสร จัดเอานายหมวด นายกอง และไพร่กำลังเมืองอุบลฯ
 ได้อุปฮาดเมืองเขมราฐ คุมกำลังเมืองขุไธสร ได้อุปฮาด ราชบุตร
 ท้าวฝ่าย ท้าวคำ ท้าวสูว และท้าวจันสีสุราช เป็นแม่ทัพคุมกำลัง

^{๕๐} ตั้งอยู่ที่บริเวณท้องที่น้ำสัมปอ ตำบลพาดำ อำเภอสวรรคคูลา
 จังหวัดหนองบัวลำภู

ครั้นเจ้าพระยาราชสุภาวดีจัดได้พายหมวดพายกอง
และไพร่กำลังสิ้นเชิงแล้ว ถึงฤกษ์ยามก็เสขพาพายหมวด พายกอง
และไพร่ยกจากเมืองขุโลธร ตามกองทัพราชวงศ์
ขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์บุรี ครั้นไปถึงบ้านผักหวาน^{๑๖}
แขวงเมืองหนองคาย ราชวงศ์ตั้งค่ายอยู่ที่นั่น เจ้าพระยาราชสุภาวดี
ราชวงศ์ ขึ้นม้าเข้าสู้รบ อุบลาค (บุตร) ท้าวฝ้าย ท้าวคำ ท้าวสุวรรณ
ตามหลังม้า เจ้าพระยาราชสุภาวดีกำลังเข้าสู้รบ
กับกองทัพราชวงศ์ ๆ ทนกำลังกองทัพอเจ้าพระยา
ราชสุภาวดีมิได้ ก็เสขพากำลังข้ามโขงไปพึ่งอยู่เมืองญวน
ขณะนั้นเจ้าอนุผู้เป็นเจ้าเมืองเวียงจันทน์หนีไปพึ่งอยู่เมืองญวน
เจ้าพระยาราชสุภาวดี พาพายทัพ พายกอง ตามเจ้าอนุ
และราชวงศ์ไปเมืองเวียงจันทน์อีก หาเห็นราชวงศ์ไม่
เมืองเวียงจันทน์บุรีก็เงยงมมอยู่

ขณะนั้นเจ้าผู้ขมบุตรเขยเจ้าอนุ ผู้เป็นเจ้าเมือง
เชียงใหม่ จึงสวามิภักดิ์ต่อเจ้าพระยาราชสุภาวดี ขอมถวาทดกไม้
ทองเงินเป็นทางพระราชไมตรีขึ้นกับกรุงเทพฯ
แล้วเจ้าพระยาราชสุภาวดี จึงบังคับให้เจ้าผู้ขมเมืองเชียงใหม่

^{๑๖} ตั้งอยู่ที่บริเวณท้องที่บ้านผักหวาน ตำบลค่ายบกหวาน อำเภอเมืองหนองคาย
จังหวัดหนองคาย

ส่งตัวเจ้าอนุ กักราชวงศ์ที่หนีตัวไปอยู่เมืองญวน ครั้นเจ้าหุ้มข
เมืองเขื่องขวางตามไปได้เจ้าอนุมาส่ง ให้เจ้าพระยาราชสุภาวดีแล้ว
เจ้าพระยาราชสุภาวดีเลขคุมเอาตัวเจ้าอนุเข้าไปกรุงเทพฯ

ขณะนั้นเจ้าพระยาราชสุภาวดีจึงตรวจดูครอนครัว
เมืองเวียงจันทน์บุรี จะคุมลงไปกรุงเทพฯ แล้วท้าวบุตร
จึงกราบเรียนเจ้าพระยาราชสุภาวดีว่า ท้าวคำ หุ้มชายอุปฮาด
(บุตร) ปิดนังครอนครัวไว้ ครั้นเจ้าพระยาราชสุภาวดีไต่สวน
ก็ได้ความจริงว่า ท้าวคำ ปิดนังครอนครัวเมืองเวียงจันทน์บุรี
ไว้จริง เจ้าพระยาราชสุภาวดีจะเอาท้าวคำมอดชีวิต แล้วอุปฮาด
(บุตร) จึงกราบเรียนเจ้าพระยาราชสุภาวดีว่า ท้าวคำ เป็นหุ้มชาย
ข้าพเจ้า ไปรบข้าศึกศัตรูมาด้วย ก็มีชัยชนะแก่ข้าศึกศัตรูมาแล้ว
ถ้าจะเอาตัวท้าวคำไปผลาญชีวิต ก็ขอให้เอาตัวข้าพเจ้า
มาผลาญเสียด้วยกัน ว่าดังนั้นแล้ว เจ้าพระยาราชสุภาวดี
เลขสั่งให้พลทหาร ทำคอกกริมน้ำพระซีห้วน^๒เมืองขุไซธร
เสร็จแล้วเอาตีพืนเข้าใส่ไว้ไหนคอก ครั้นถึงกำหนดแล้ว เจ้าพระยา
ราชสุภาวดี ให้เพ็ชรมหาตเอาอุปฮาดผู้พี่ ท้าวคำผู้น้อง และบุตร
ภรรยา ญาติพี่น้อง ของอุปฮาด (บุตร) ท้าวคำเข้าใส่ไหนคอก

^๒ หมายถึง “ทิศห้วน” คือ “ทิศใต้”

ถึงกำหนดแล้วเอาเพลิงจุด อุปล้ำต (บุตร) ทำวคำ ภรรยา
ญาติพี่น้องเลขพร้อมกันสิ้นชีวิตไป

ครั้น ณ ปีเถาะ^{๔๓} โทศก ตักราช ๑๑๙๒^{๔๔} เจ้าพระยา
ราชสุภาวดี จึงโปรดให้ทำวฟาย บุตรเจ้านครจำปาตักตี
เป็นที่พระสุนทรราชวงษา เจ้าเมือง ให้ทำวแพง บุตรพระปทุมฯ
เป็นที่อุปล้ำต ทำวสุดตา เป็พระราชวงศ์ ทำวฉิน เป็พระราชบุตร
คุ้มครองเมืองขุไสธร แล้วเห็นว่า พระสุนทรราชวงษา
มีความชอบมาก โปรดประทานคร่าวที่ร่นมาได้ให้พระสุนทรฯ
๕๐๐ คร่าว และให้เป็เจ้าเมืองทั้งสอง คือ เมืองขุไสธร
และเมืองนครพนม ครั้นเจ้าพระยาราชสุภาวดีกลับเข้าไปกรุงเทพฯ
พระสุนทรฯ จึงให้อุปล้ำต (แพง) เป็ผู้ว่าราชการแทน
อยู่ ณ เมืองขุไสธร พระสุนทรราชวงษาเลขขึ้นไปจัดราชการ
อยู่ ณ เมืองนครพนม ประมาณ ๖ - ๗ ปี พระสุนทรราชวงษา
จึงบอกขอรับพระราชทานที่ดินที่ควรไ้ในเมืองนครพนม สร้างวัด
และพระอาราม พระเจดีย์หนึ่งหลังไว้กับเมืองนครพนม
ก็เป็นที่สะอาดภาคภูมิแก่น้ำเมืองมาเท่าทุกวันนี้ แต่อุปล้ำต (แพง)
ผู้ว่าราชการแทนพระสุนทรราชวงษาอยู่ ณ เมืองขุไสธร

^{๔๓} ตามหลักต้องเป็ "ปีชาล"

^{๔๔} จ.ศ.๑๑๙๒ ตรงกับ พ.ศ.๒๓๗๓

ก็พร้อมด้วยท้าวเพี้ยกรมการ ขอรับพระราชทานที่ดิน ที่ควรว
 โยเมืองขุไสธร ๒ แห่ง ที่บ้านขัว แขวงเมืองขุไสธรแห่ง ๑
 สร้างวัดและสร้างพระอาราม พระเจดีย์ ที่เมืองขุไสธร ๒ วัด ๆ
 หนึ่งชื่อว่า วัดศรีเมืองคุณ วัดหนึ่งชื่อว่า วัดนัวระพานุกิต และสร้าง
 อุโมงใส่พระพุทธรูปมหากระจายหลัง ๑ และสร้างพระพุทธรูป
 โหญ่ปิดทองก็หลายองค์ เป็นที่สะอาดแก่บ้านเมืองเท่าทุกวันนี้
 และอุปฮาด (แพง) ได้ไปตีทัพเมืองพระตะบอง ขณะเมื่อพระสุนทร
 ราชวงษา ขึ้นไปเป็นเจ้าเมืองนครพนมนี้ ก็ได้รับราชการฉลอง
 พระเดชพระคุณต่อ ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทมาซ้ำพาน
 ก็หามีความผิดไม่ แล้วพระสุนทรราชวงษา จึงไปเกลี้ยกล่อม
 ซ่องสุ่มเอาครอบครัวเมืองตะโปน เมืองวัง เมืองมหาชัย
 กองแก้ว ได้ครอบครัวนอกพระราชอาณาเขตต์ มาขึ้นกับกรุงเทพฯ
 เป็นครอบครัวหลายร้อยพัน แต่ครัวเมืองพิพ เมืองตะโปน
 ยกมาตั้งหัวขแสขขึ้นเป็นบ้านฮองแสข^{๔๕} ครัวเมืองมหาชัย
 กองแก้ว พระสุนทรฯ มีใบนอกขอรับพระราชทาน ให้เป็นเมือง
 สกลนคร ครัวเมืองวัง พระสุนทรฯ นอกขอรับพระราชทาน

^{๔๕} ภายหลังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกขึ้นเป็นเมืองข่งมาตาส เมื่อพุทธศักราช ๒๓๘๘
 ยุบลงเป็นตำบลข่งมาตาส อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์

ขึ้นเพ็พเมืองเว^{๑๖} ครัวเมืองหลง พระสุทธรฯ มลกขอรับ
พระราชทานขึ้นเพ็พเมืองท่าอุเทน ขึ้นแก่เมืองนครพนม
แต่เมืองวาพรพิวาส พระสุทธรฯ มลกให้เพ็พเมือง
ขึ้นกับเมืองสกลนคร

ครั้นต่อมาได้ ๕ - ๖ ปี พระสุทธรราชวงษา แต่งให้ข้างต่อ
หมอดความ คุมเอาข้างพัง พลาข เข้าไปโพพแซกคล้องตามเถื่อนป่า
หมอดความโพพรเมืองขโสธร ได้ข้างสี่ประหลาดมาให้พระสุทธรฯ
พระสุทธรฯ จึงมีโบนอกถวายข้างสี่ประหลาดลงไปกรุงเทพฯ
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกพระราชดำเินรออกมากทอดพระเนตร
รับข้างสี่ประหลาดแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน
นามสัญญาบัตรเลื่อนยศข้างสี่ประหลาดเป็นพระพิมลฯ ข้าง ๑
เป็นพระวิสุทตฯ ข้าง ๑ แล้วโปรดพระราชทานตราความชอบ
ให้แก่พระสุทธรฯ และโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตร
ตั้งหมอดความ

^{๑๖} ภายหลังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกขึ้นเป็นเมืองเรณูนคร เมื่อพุทธศักราช ๒๓๘๗
ตำบลเรณูนคร อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม

ต่อมาจนปีชวด จัตวาศก ศักราช ๑๒๑๔^{๔๗} พระสุหนทฯ
จึงมอบเมืองนครพนมคืนให้แก่อุปลาด^{๔๘} และกรมการเมือง
นครพนม แล้วพระสุหนทฯ จึงกราบถวายบังคมลา
มาอยู่เมืองขุโลธรตามเดิม แล้วก็สร้างวัดขึ้นที่เมืองขุโลธรอีก
แห่งหนึ่ง

ครั้นถึงปีมะเส็ง พพศก ศักราช ๑๒๑๙^{๔๘} พระสุหนทฯ
เจ้าเมืองขุโลธร เมืองนครพนมถึงแก่กรรม อุปลาด ราชวงศ์
ราชบุตรก็เสวยถึงแก่กรรมไปด้วยกัน ตั้งแต่พระศรีวรราช
เพื่อศพบิดารักษาราชการบ้านเมืองอยู่หาמיเจ้าเมือง อุปลาด ราชวงศ์
ราชบุตรไม่ บ้านเมืองก็ว่างเปล่าอยู่

ครั้นถึง ณ ปีมะเมีย สัมฤทธิศก ศักราช ๑๒๒๐^{๔๙}
พระศรีวรราชผู้ช่วย จึงมีใบบอกขอรับพระราชทานหีนศิลา
หน้าเพลิงเผาศพพระสุหนทฯ นิตาเสรีจ

^{๔๗} จ.ศ.๑๒๑๔ ตรงกับ พ.ศ.๒๓๓๕

^{๔๘} อุปลาด (จันท) ต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นพระพนมนครานุรักษ์
เจ้าเมืองนครพนม (พ.ศ.๒๓๓๖ - ๒๓๖๐)

^{๔๙} จ.ศ.๑๒๑๙ ตรงกับ พ.ศ.๒๓๔๐

^{๕๐} จ.ศ.๑๒๒๐ ตรงกับ พ.ศ.๒๓๔๑

ครั้นถึงปีมะแม สัปตศก ศักราช ๑๒๒๑^{๕๑} จึงมีตราราชสีห์
โปรดเกล้าฯ ให้พระยายมราชแต่ยังเป็นทีพระยากำแหงสงคราม
เจ้าเมืองนครราชสีมา ขึ้นมาเป็นข้าหลวงแม่กองสัก ตั้งสักเลข^{๕๒}
หัวเมืองทั้งปวงฝ่ายตะวันออกอยู่ ณ เมืองขุโสธร

ครั้นถึง ณ ปีวอก โทศก ศักราช ๑๒๒๒^{๕๓} เมืองแสน
เมืองจันทร์ ท้าวเพี้ยกรมการเมืองขุโสธรเห็นว่า พระศรีวรวงษา
บุตรพระสุนทรฯ ท้าวแซยี่เป็นบุตรอุปฮาด ท้าวอ้นเป็นบุตร
ท้าวจันสีสุราช ท้าวพิมเป็นหลานอุปฮาด (แพง) ท้าวสุพรมเป็นบุตร
พระสุนทรฯ และมีความชอบมาด้วย ได้ตีทัพและได้ช้างเผือก
และเมื่อยังมีชีวิตอยู่ขึ้น ก็พากันรับราชการมั่นคงแข็งแรง เมืองแสน
เมืองจันทร์ ท้าวเพี้ยกรมการเมืองพิมาย จึงพร้อมกันมีใบบอก
ลงไปกราบบังคมทูลพระกรุณา ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท
ขอรับพระราชทานให้พระศรีวรวงษา (เหม็น) เป็นพระสุนทรฯ
ท้าวแซยี่เป็นอุปฮาด ท้าวอ้นเป็นราชวงศ์ ท้าวพิมเป็นราชบุตร

^{๕๑} จ.ศ.๑๒๒๑ ตรงกับ พ.ศ.๒๔๐๒

^{๕๒} การสักเลข หมายถึง เลก หมายถึง ชายฉกรรจ์ที่มีความสูงเสมอไหล่ ๒.๕ ศอกขึ้นไป
จนถึงอายุ ๗๐ ปี การสักคือการเอาเหล็กแหลม แขนงตามเส้นหมึกที่เขียนไว้เพื่อตัวอักษร
บอกชื่อเมือง ชื่อมูลนายที่สังกัด โดยสักที่ข้อมือด้านหน้า หรือด้านหลังมือ ทั้งนี้การสักเลข
เป็นการควบคุมไพร่พลให้มูลนายดูแล ตามพระราชกำหนดสักเลข

^{๕๓} จ.ศ.๑๒๒๒ ตรงกับ พ.ศ.๒๔๐๓

ท้าวสุพรมเป็นพระศรีวิรราช ผู้ช่วยราชการ จักรพรรดิพระมหากษัตริย์
โปรดเกล้าฯ พระราชทานพหุสัญญาบัตรตั้งพระศรีวิรราช
เป็นที่พระสุพทรฯ ผู้ว่าราชการเมืองขุโข้ว ท้าวแซ้วเป็นอุปฮาด
ท้าวอ้นเป็นราชวงศ์ ท้าวพิมพ์เป็นราชบุตร ท้าวสุพรมเป็นพระศรี
วิรราชผู้ช่วย ขึ้นมาครอบครองแม่ป่า น้ำสาว บ่าวไพร่เมืองขุโข้ว

ครั้งอพยพมาได้ประมาณ ๓ - ๔ ปี อุปฮาด (แซ้ว) ถึงแก่กรรม
ครั้งอพยพประมาณ ๒ - ๓ ปี พระสุพทรฯ แต่งให้ข้างต่อ
หมอลดาญไปแซกโพพ ได้ข้างสี่ประหลาดข้างหนึ่ง ได้บอกลงไป
นำถวายเป็นเสวก

ครั้งอพยพเข้ามาพำนัก ๒ - ๓ ปี พระสุพทรฯ ราชวงศ์ ราชบุตร
พระศรีวิรราชและบุตรภรรยาสร้างวัด สร้างอาราม
สร้างพระพุทธรูป และสร้างพระเจดีย์ ได้ประมาณ ๒ - ๓ ปี
ราชวงศ์ กับราชบุตรถึงแก่กรรม

ครั้งปีระกา เณรจตุก ศักราช ๑๒๓๕^{๕๕} พระสุพทรราชวงศ์
เจ้าเมืองขุโข้ว ขอรับพระราชทานพระศรีวิรราช (สุพรม) เป็นที่
อุปฮาด ขอท้าวมาเป็นราชบุตร ท้าวแก้วเป็นพระศรีวิรราช
ผู้ช่วยราชการเมืองขุโข้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
โปรดเกล้าฯ พระราชทานพหุสัญญาบัตร ตั้งพระศรีวิรราช

^{๕๕} จ.ศ.๑๒๓๕ ตรงกับ พ.ศ.๒๔๑๖

(สุพรรณ) เป็นที่อุปฮาด ตั้งท้าวมาเป็นราชบุตร ตั้งท้าวแก่
เป็นพระศรีวรราช ขึ้นมารับราชการช่วยพระสุพรรณฯ

ครั้นต่อมาถึงปีจอ^{๕๕} สัปตศก ศักราช ๑๒๓๖^{๕๖} เกิดทัพ
ฉ่ายฮ้อ^{๕๗} ที่ค่ายสมดี ค่ายวัดจันทร์ แขวงเมืองหนองคาย จึงมีตรา
โปรดเกล้าฯ ให้พระยามหาอำมาตย์^{๕๘} ข้าหลวงเป็นแม่ทัพ
ขึ้นไปตีทัพฉ่ายฮ้อ ณ เมืองหนองคาย พระยามหาอำมาตย์
จึงเกณฑ์เอากำลังเมืองยโสธร ๕๐๐ คน พระสุพรรณฯ (เหม็น)
ผู้ว่าราชการเมืองยโสธร จึงแต่งให้อุปฮาด (นา) แต่ยังเป็น
ที่ราชบุตร ท้าวกันหาแต่ยังเป็นที่ท้าวสุทธีสม เป็นนายหมวด

^{๕๕} ตามหลักต้องเป็น “ปีกุฬ”

^{๕๖} จ.ศ.๑๒๓๖ ตรงกับ พ.ศ.๒๔๑๗

^{๕๗} “ฮ้อ” ในที่นี้หมายถึง กองกำลังชาวจีน ที่ต่อต้านราชวงศ์แมนจู เรียบกลอย่างหนึ่งว่า
“กบฏไท่ผิงเทียนกั๋ว” เกิดการรบพุ่งกันกับทหารแมนจูเป็นการใหญ่ เมื่อปีพุทธศักราช
๒๔๐๕ พวกฮ้อพ่ายแพ้ต้องหลบหนีไปซุ่มซ่อนตัวตามป่าเขา ไผ่ผืนทลต่าง ๆ ของจีน
ส่วนหนึ่งหลบหนีมายังทางใต้ตอนเหนือของเวียดนามและลาว พวกฮ้อใช้ธงสีต่าง ๆ
เป็นสัญลักษณ์ ทำการซ่องสุมกำลังที่ทุ่งไหหิน ประพฤติตนเป็นโจรเที่ยวปล้นบ้านเมือง
ในดินแดนสิบสองจุไทและเมืองพวน ซึ่งขณะนั้นถือเป็นอาณาเขตของสยาม
ราวปีพุทธศักราช ๒๔๑๗ กองกำลังฮ้อได้เตรียมกำลังลงมาเมืองเวียงจันทร์และเข้ามา
เมืองหนองคาย สยามส่งทหารขึ้นไปปราบและสามารถปราบโจรฮ้อได้อย่างราบคาบ
ในปีพุทธศักราช ๒๔๒๙

^{๕๘} พระยามหาอำมาตย์ (ชิน กัลยานมิตร) สมุหมหาดไทยฝ่ายเหนือ

พ่ายกองคุมเขากำลั้งทัพ ๕๐๐ คน ขึ้นไปตีทัพฉ้ายฮ้อ พร้อมทัพ
พระขามหาอำมาตย์ ณ เมืองหลวงคายน ครั้นเสร็จราชการแล้ว

ครั้นต่อมาถึงปีฉลู นพศก ศักราช ๑๒๓๙^{๕๙} พระสุนทรฯ
ถึงแก่กรรม

ครั้งถึง ณ ปีชลา สัมฤทธิศก ศักราช ๑๒๔๐^{๖๐} อุปลาด
(สุพรม) ราชบุตร (นา) พระศรีวรราช (แก่) นลกขอรัน
พระราชทานหีบศิลาหน้าเพลิง ขึ้นมาเผาศพพระสุนทรฯ อุปลาด
(แก่) ราชวงศ์ (ฉิ่ง) ราชบุตร (พิม) ครั้นเสร็จแล้ว เมืองแสน
เมืองจันทร์ ท้าวเพี้ยกรมการพร้อมกันเห็นว่า อุปลาด (สุพรม)
ราชบุตร (นา) พระศรีวรราช (แก่) ท้าวภักษานุตรอุปลาด (แพง)
ท้าวฉิ่งบุตรราชวงศ์ (สุตตา)^{๖๐} เป็นคนสัตย์ซื่อมีนคังรับราชการ
สนองพระเดชพระคุณ โดยทางสุจริต จึงได้บอกให้อุปลาด
(สุพรม) ลงไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท แล้วพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตร ตั้งอุปลาด
(สุพรม) เป็นที่พระสุนทรฯ ราชบุตร (นา) เป็นอุปลาด
พระศรีวรราช (แก่) เป็นราชวงศ์ ท้าวภักษาเป็นราชบุตร

^{๕๙} จ.ศ.๑๒๓๙ ตรงกับ พ.ศ.๒๔๒๐

^{๖๐} จ.ศ.๑๒๔๐ ตรงกับ พ.ศ.๒๔๒๑

^{๖๑} ราชวงศ์ (สุตตา) เป็นปู่ของท้าวภักษา บุตรอุปลาด (แพง)

ท้าวฉันทเป็นพระศรีวราราช ผู้ช่วยราชการ ขึ้นมารับราชการ
ครอบครองเมืองขุไซธร

ในปีขาล สัมฤทธิศก ศักราช ๑๒๔๐^{๖๒} เมื่อเวลาพระสุนทรฯ
จะลงไปรับสัญญาบัตรขึ้นหลวงจุมพลภักดี^{๖๓} พายกลง
บุตรพระปทุมฯ ซึ่งพระสุนทรฯ (เหม็น) ตั้งให้เพื่งกรรมการ
มีความทะเลาะวิวาทอยากทำส่วยผลเร็วเป็นแพนกับกรุงเทพฯ
ต่างหาก อุปฮาด (สุพรรณ) ไม่ยอมให้หลวงจุมพลภักดีทำส่วยผลเร็ว
เป็นแพน จะทำให้ส่วยผลเร็วขึ้นกับเมืองขุไซธรตามเดิม
หลวงจุมพลภักดี พายกลง หาขอมขึ้นเมืองขุไซธรไม่ จึงทำเอา
บัญชีรายชื่อตัวเลขเมืองขุไซธรไปขึ้นเมืองกมลาลัย^{๖๔} แล้ว
พระราชภูธรบริหาร^{๖๕} ผู้ว่าราชการเมืองกมลาลัย จึงบอกขอรับ
พระราชทานหลวงจุมพลภักดีเป็นที่เจ้าเมือง ขอน้ำนเขาตินบึงโตน
โพเขตต์แขวงเมืองขุไซธรขึ้นเป็นเมืองเสลภูมิ^{๖๖}

^{๖๒} จ.ศ.๑๒๔๐ ตรงกับ พ.ศ.๒๔๒๑

^{๖๓} หลวงจุมพลภักดี (เสน) ต่อมาได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เป็น “พระนิคมบริรักษ์”
เจ้าเมืองเสลภูมิ

^{๖๔} ตำบลกมลาลัย อำเภอกมลาลัย จังหวัดกาฬสินธุ์

^{๖๕} พระราชภูธรบริหาร (ทอง)

^{๖๖} ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกขึ้นเป็นเมือง เมื่อพุทธศักราช ๒๔๒๒ ปัจจุบัน คือ
ตำบลเสลภูมิ อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

ครั้นถึง ณ ปีเถาะ เอกศก ศักราช ๑๒๔๑^{๖๗} มีท้าวตราบ
พระราชสีห์โปรดเกล้าฯ ขึ้นมาถึงพระสุนทรฯ (สุนทร) ราชวงศ์
และราชบุตรว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ
พระราชทานนามสัญญาบัตร ตั้งหลวงจุมพลภักดีขึ้นเป็นที่พระนิคม
บริรักษ์ ผู้ว่าราชการเมืองเสลภูมิ ยกบ้านเขาติงบึงโดน
เขตต์แขวงเมืองขุโลธรขึ้นเป็นเมืองเสลภูมิ แล้วโปรดเกล้าฯ
ให้แบ่งเขตต์แขวงเมืองขุโลธร แต่หัวข้ง ฝ่ายเหนือให้เป็นเขตต์
เมืองเสลภูมิ ฝ่ายใต้เป็นเขตต์แขวงเมืองขุโลธร เมื่อโปรดเกล้าฯ
ดังนี้พระสุนทรฯ ข้งหาขอมแบ่งปันไม่

ครั้นต่อมาประมาณ ๔ - ๕ ปี พระศรีวรราช (ฉันท)
ถึงแก่กรรม พระสุนทรฯ เห็นว่า ท้าวสุขบุตรราชบุตร
เป็นคนสัตย์ซื่อ มั่นคง พระสุนทรฯ จึงบอกขอรับพระราชทาน
ให้ท้าวสุขเป็นที่พระศรีวรราช พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
โปรดเกล้าฯ พระราชทานนามสัญญาบัตร ตั้งให้ท้าวสุข
เป็นที่พระศรีวรราช ขึ้นมารับราชการกับพระสุนทรฯ เจ้าเมือง
อยู่ได้ประมาณ ๔ - ๕ ปี ราชบุตร (กัณหา) พระศรีวรราช (สุข)
ถึงแก่กรรม ข้งหาทัพได้เผาศพไม่

^{๖๗} จ.ศ.๑๒๔๑ ตรงกับ พ.ศ.๒๔๒๒

ครั้นถึงปีมะเส็ง ตรีนิศก ศักราช ๑๒๔๓^{๖๘} อุปฮาด (นา) ถึงแก่กรรมไปอีก จึงบอกขอรับพระราชทานหีบศิลาห้ำเพลิงขึ้นมาเผาศพอุปฮาด (นา) เสร็จแล้ว

ครั้นต่อมาถึง ณ ปีมะแม เบญจศก ศักราช ๑๒๔๕^{๖๙} อ้ายช้อชกกองทัพมาตั้งอยู่ทุ่งเชียงคำ^{๗๐} พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงเทพฯ มีตราพระราชสีห์โปรดเกล้าฯ ให้พระยาราชวราหูกุล^{๗๑} เป้าแม่ทัพ ขึ้นมาตีทัพอ้ายช้อชกอยู่ ณ ทุ่งเชียงคำ พระยาราชวราหูกุล จึงมีหนังสือแต่งให้หลวงอภัยพิพิศ เป้าหลวงมาเกณฑ์เอาช้าง ม้า โคต่าง เมืองขุโสธรบรรทุกข้าว ห้ำ ลำเลียงไปเลี้ยงกองทัพพระยาราชวราหูกุล อยู่ทุ่งเชียงคำ พระสุนทรฯ (สุพรม) จึงแต่งให้ราชวงศ์ (อู่) แต่ยังเป็นท้าวสุริยะ เป้านายคุมเอาช้าง ม้า โคต่าง บรรทุกข้าวลำเลียงขึ้นไปเลี้ยงกองทัพ ณ ทุ่งเชียงคำ ยังหาทัพเสร็จไม่ พระยาราชวราหูกุล จึงพาแม่ทัพนายกองกลับคืนมาตั้งอยู่ ณ เมืองหนองคาย

^{๖๘} จ.ศ.๑๒๔๓ ตรงกับ พ.ศ.๒๔๒๔

^{๖๙} จ.ศ.๑๒๔๕ ตรงกับ พ.ศ.๒๔๒๖

^{๗๐} ทุ่งเชียงคำ อยู่ใ้ในแขวงเชียงขวาง ประเทศลาว

^{๗๑} พระยาราชวราหูกุล (เวก บุญรัตน์พันธ์)

ครั้นต่อมาเมื่อตราโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าแผ่นดิน
กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม เป็นแม่ทัพใหญ่คุมพาหนาทัพ
พาหนกงขึ้นมาตีทัพ ตั้งกองอยู่ ณ เมืองหนองคาย พระเจ้า
แผ่นดิน กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ข้าหลวงต่างพระองค์
ผู้สำเร็จราชการมณฑลลาวพวน จึงมีตราเกณฑ์เอา ข้าง ม้า
โคต่าง เมืองขุโสธรไปเข้ากระบวนทัพ ณ เมืองหนองคาย
พระสุนทรฯ เจ้าเมือง อุบลรัตน์ ราชวงศ์ ราชบุตร พระศรีวรราช
ท้าวเพี้ย กรมการ จึงจัดข้างแต่งให้ท้าวโพธิสาร (เพี้ย)
บุตรพระสุนทรฯ คนเก่า เป็นพาหนคุมเอาข้างไปเข้ากองทัพ
พระเจ้าแผ่นดิน กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ข้าหลวง
ต่างพระองค์ ผู้สำเร็จราชการมณฑลลาวพวน ณ เมืองหนองคาย
พระเจ้าแผ่นดิน กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม และแม่ทัพ พาหนกง
ปราบปรามข้าศึกมิชชชะพะเสร็จแล้ว

ครั้นถึงปัจจุ ัฏฐศก คักราช ๑๒๔๘^{๗๒} พระสุนทรฯ เห็นว่า
ราชวงศ์ (แก่) เป็นผู้ใหญ่ และควรได้สัญญาบัตร ทั้งมีความชอบ
กับได้ให้ท้าวผู้บุตรอุบลรัตน์ (แก่) ไปส่งข้าวน้ำลำเลียงกองทัพ
ครั้งพระยาราชวราหุกุล พระสุนทรฯ จึงบอกขอพระราชทาน

^{๗๒} จ.ศ.๑๒๔๘ ตรงกับ พ.ศ.๒๔๒๙

ให้ราชวงศ์ (แก) เป็นอุปฮาด ทำวอยู่เป็นราชวงศ์ ขึ้นมารับราชการ
ฉลองพระเดชพระคุณอยู่กับพระสุนทรฯ เจ้าเมือง

ครั้นปีรัตนโกสินทรศก ๑๐๙ ตรงกับปีขาล โทศก
ศักราช ๑๒๕๒^{๗๓} พระสุนทรราชวงษา (สุนทร) เจ้าเมืองพร้อมด้วย
ทำวเพี้ยกรมการ คุมเอาเงินแทนผลเร็วส่วยของหลวงไปทูลเกล้า
ถวาย ณ กรุงเทพฯ และไปโองานพระราชพิธีโสกันต์
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร^{๗๔} แล้ว
พระสุนทรฯ ทำวเพี้ยเมืองยโสธรที่คุมเงินส่วย จึงพร้อมกันทำฎีกา
พร้อมเกล้าฯ ถวายพระราชทานทำวบรรบุตร (หุน) เป็นที่ราชบุตร
ทำวจันสิสุราชเป็นหลวงศรีวรราชแล้ว พระสุนทรฯ จึงกราบถวาย
บังคมลาขึ้นมารับราชการเมืองยโสธร

ครั้นถึง ณ ปีรัตนโกสินทรศก ๑๑๐ ตรงกับปีเถาะ ตรีพิศก
ศักราช ๑๒๕๓^{๗๕} ราชบุตร (หุน) หลวงศรีวรราช (ทำวจันสิสุราช)
ผู้ช่วย เชิญเอาสัญญาบัตรที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

^{๗๓} จ.ศ.๑๒๕๒ ตรงกับ พ.ศ.๒๔๓๓

^{๗๔} สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร พระราชโอรส
พระองค์ใหญ่ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสยาม
มกุฎราชกุมารพระองค์แรกของประเทศไทย แต่หลังจากดำรงตำแหน่งสยามมกุฎราชกุมาร
ได้เพียง ๘ ปี ก็เสด็จสวรรคต ขณะมีพระชนมายุ ๑๕ พรรษา

^{๗๕} จ.ศ.๑๒๕๓ ตรงกับ พ.ศ.๒๔๓๔

โปรดพระราชทานขึ้นโปรดรับราชการอยู่กับพระสุนทรฯ ครั้นอยู่
มาถึงเดือนพฤศจิกายน ใบบอกขึ้นขึ้น พระสุนทรฯ เจ้าเมือง
ราชวงศ์ (อู่) ถึงแก่กรรม

ใบบอกปี ร.ศ.๑๑๐^{๗๖} มีพระบรมราชโองการดำรัส
เหนือเกล้าฯ ให้พระเจ้าแผ่นดินฯ กรมหลวงพิชิตปรีชากร
เสด็จขึ้นมาประทับอยู่ ณ เมืองอุบลฯ เป้าข้าหลวง
ต่างพระองค์ ผู้สำเร็จราชการมณฑลลาวกาว แล้วโปรดเกล้าฯ
มีสายพระราชหัตถ์ให้ทำวสุทฎิกุมาร (ทองดี) อุปลาด (นา)
รับราชการตำแหน่งราชวงศ์

ครั้นถึงปี ร.ศ.๑๑๑^{๗๗} อุปลาด (แก) ราชวงศ์ (หุ)
หลวงศรีวรราช ผู้ช่วยพร้อมด้วยท้าวเพี้ยกรมการ
บอกขอพระราชทานหีบศิลาหน้าเพลิง ขึ้นมาเผาศพพระสุนทรฯ
(สุพรม) เจ้าเมือง แต่หาทัพได้เผาไม่

ครั้น ณ ปี ร.ศ.๑๑๒^{๗๘} พระเจ้าแผ่นดินฯ กรมพิชิตปรีชากร
ข้าหลวงต่างพระองค์ ผู้สำเร็จราชการมณฑลลาวกาว

^{๗๖} ร.ศ.๑๑๐ ตรงกับ พ.ศ.๒๔๓๔

^{๗๗} ร.ศ.๑๑๑ ตรงกับ พ.ศ.๒๔๓๕

^{๗๘} ร.ศ.๑๑๒ ตรงกับ พ.ศ.๒๔๓๖

โปรดเกล้าฯ ให้หลวงพิทักษ์สุเทพ ข้าหลวง ท้าวไชย कुमार^{๗๙} กรรมการเมืองอุบลฯ ขึ้นมาจัดราชการอยู่เมืองขุไซธร แล้วอุปฮาด ราชบุตร หลวงศรีวรราช ท้าวสุทธิ कुमार ผู้รับที่ราชวงศ์ จึงพร้อมด้วยหลวงพิทักษ์สุเทพข้าหลวง เฝ้าศพพระสุนทรฯ (สุพรม) เจ้าเมืองขุไซธรเสร็จแล้ว บ้างเมืองก็ว่างเปล่าอยู่ มีแต่อุปฮาด (แก) ราชบุตร (หุน) หลวงศรีวรราช รับราชการ เมืองอยู่กับหลวงพิทักษ์สุเทพ

ต่อมาในปีเดียวกันนั้น เกิดทัพฝรั่งเศสขึ้นทางเมืองเขมรราช แห่ง ๑ เมืองเสียมโบกแห่ง ๑ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวง พิชิตปรีชากร ข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการ มณฑลลาวกาว โปรดเกล้าฯ เกณฑ์เอากำลังเมืองขุไซธร ได้ ๑,๐๐๐ คน ให้หลวงพิทักษ์สุเทพ เป็นแม่ทัพคุมไป ข้างเมืองเขมรราช ๑,๕๐๐ คน อุปฮาด ราชบุตร หลวงศรีวรราช กรรมการ แต่งให้ราชวงศ์ ราชบุตร คุมไปเข้ากองทัพ ข้างเมืองเสียมโบก ๕๐๐ คน ครั้นเสร็จราชการทัพแล้ว พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรเสด็จกลับเข้าไป กรุงเทพฯ

^{๗๙} ท้าวไชย कुमार (กุดำ สุวรรณภู) ต่อมาได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เป็น “พระอุบล ศักดิ์ประชาบาล” ขกกระบัตรเมืองอุบลราชธานี

ครั้งถึงปี ร.ศ.๑๑๓^{๕๐} พระเจ้าผ่องผาเดช กรมหมื่นสรรพลีทธิ ประสงค์ เสด็จขึ้นมาประทับอยู่เมืองอุบลฯ เป็นข้าหลวงต่างพระองค์ผู้สำเร็จราชการมณฑลลาวกาว แล้วโปรดเกล้าฯ ให้นายร้อยโทสนพ^{๕๑} เป็นข้าหลวงขึ้นมาจัดราชการเมืองขุขันธ์ แล้วโปรดเกล้าฯ ให้อุปฮาด รับราชการตำแหน่งพระสุนทรฯ ให้ราชบุตร รับราชการโหนตำแหน่งอุปฮาด ให้หลวงศรีวรราช ผู้ช่วยพิเศษ รับราชการตำแหน่งราชบุตร

ครั้งถึงปี ร.ศ. ๑๑๗^{๕๒} โปรดเกล้าฯ พระราชทานพามา สัญญาบัตรให้หลวงศรีวรราช ผู้ว่าราชการเมืองขุขันธ์ เป็นพระสุนทรราชเดช ผู้ว่าราชการเมืองขุขันธ์

ครั้งถึงปี ร.ศ. ๑๑๘^{๕๓} พระเจ้าผ่องผาเดช กรมหลวงสรรพลีทธิประสงค์ ข้าหลวงต่างพระองค์ สำเร็จราชการมณฑลอิสาน เสด็จมาประทับที่เมืองขุขันธ์ โปรดประทานประทวนตั้งราชวงศ์ (ทองดี) เป็นหลวงยศไกรเกรียงเดช ทำการตำแหน่งยกกระบัตร ให้ท้าวโพธิสาร (ตา) รับประทวนเป็นหลวงยศเขต

^{๕๐} ร.ศ.๑๑๓ ตรงกับ พ.ศ.๒๔๓๗

^{๕๑} ต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เป็น “ขุนรามภูธรพิล”

^{๕๒} ร.ศ.๑๑๗ ตรงกับ พ.ศ.๒๔๔๑

^{๕๓} ร.ศ.๑๑๘ ตรงกับ พ.ศ.๒๔๔๒

สุรามฤต ผู้ช่วย เป็นผู้แทนพหุอำเภอดุขชัยไชยไสธร^{๘๔} ไปรดเกล้าฯ
ให้ทำวสิทิสสาร (สมเทศ) รับประทวนเป็นหลวงยศวิฑยดำรง
ผู้ช่วย ไปรดเกล้าฯ ให้เมืองจันทร์ (ฉิม) รับประทวน
เป็นหลวงยศเขตระวิมลคุณ ทำการตำแหน่งมหาดไทย เป็นผู้แทน
พหุอำเภอละพิจิมยไสธร^{๘๕}

ครั้นถึงปี ร.ศ. ๑๒๕^{๘๖} ไปรดให้ชาพนนท์ (ชาย) รับประทวน
เป็นหลวงยศดตุลผลฤตเดช ทำการตำแหน่งพล

ครั้นปี ร.ศ. ๑๓๑^{๘๗} มณฑลอุบลฯ แต่งให้เจ้าเหลี่ยม
บุตรเจ้าอุปราชาเมืองนครจำปาศักดิ์ เป็นผู้แทนพหุอำเภอดุขชัย
ไชยไสธร ณ บ้านลุมพุก ให้พาหัพพ เมืองอุบลฯ เป็นผู้แทน
พหุอำเภอละพิจิมยไสธร

ครั้นเดือนพฤษภาคมปีใดเดิวกั้นนั้น พายพลตรี
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอดิศร์อุดมเดช ผู้บัญชาการกองพลที่
๑๐ มณฑลอุบลฯ มณฑลอุดร และมณฑลร้อยเอ็ด เสด็จมาตรวจ
ราชการและเสด็จมาที่เมืองไชยไสธร

^{๘๔} อำเภอดำเนินแก้ว ใ้ปัจจุบัน

^{๘๕} อำเภอมืองไชยไสธร ใ้ปัจจุบัน

^{๘๖} ร.ศ.๑๒๕ ตรงกับ พ.ศ.๒๔๔๙

^{๘๗} ร.ศ.๑๓๑ ตรงกับ พ.ศ.๒๔๕๕

ครุฑ พ.ศ. ๒๔๕๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้เปลี่ยนพหามอำเภออุทัยข โสธร เป็นอำเภอคำเขื่อนแก้ว
และเปลี่ยนพหามอำเภอประจิมข โสธร เป็นอำเภอข โสธร.

รายนามผู้ปกครอง เจ้าเมือง ผู้ว่าราชการเมือง
และผู้ว่าราชการจังหวัดยโสธร จากอดีตถึงปัจจุบัน

ผู้ปกครองน้ำพอง

๑. ท้าวคำสู	พ.ศ.๒๓๑๔ - ๒๓๒๙
๒. ท้าวฝ่ายหน้า	พ.ศ.๒๓๒๙ - ๒๓๓๕
๓. ท้าวคำม่วง	พ.ศ.๒๓๓๕ - ๒๓๕๔

เจ้าเมืองยโสธร

๑. พระสุนทรราชวงศา (สิง)	พ.ศ.๒๓๕๕ - ๒๓๖๖
๒. พระสุนทรราชวงศา (สีชา)	พ.ศ.๒๓๖๖ (๓ เดือน)
๓. พระสุนทรราชวงศาฯ (ฝ่าย)	พ.ศ.๒๓๗๐ - ๒๔๐๐
๔. พระสุนทรราชวงศาฯ (เหม็น)	พ.ศ.๒๔๐๐ - ๒๔๑๒
๕. พระสุนทรราชวงศา (สุพรม)	พ.ศ.๒๔๒๐ - ๒๔๒๙

ผู้ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองยโสธร

๖. พระสุนทรราชเดช (แก)	พ.ศ.๒๔๓๐ - ๒๔๓๘
๗. ขุนราชนฤพล (ร้อยโทสน)	พ.ศ.๒๔๓๘ - ๒๔๔๐
๘. พระสุนทรราชเดช (แช)	พ.ศ.๒๔๔๐ - ๒๔๕๖

ผู้ว่าราชการจังหวัดขอนแก่น

๙. พายชันทัต สุนทรพิพิธ	พ.ศ.๒๕๑๕ - ๒๕๑๙
๑๐. พายพีระศักดิ์ สุขะพงษ์	พ.ศ.๒๕๑๙ - ๒๕๒๒
๑๑. พายกาจ รักษ์มณี	พ.ศ.๒๕๒๒ - ๒๕๒๒
๑๒. พายอรุณ ปุสเทพ	พ.ศ.๒๕๒๒ - ๒๕๒๓
๑๓. พายนพรัตน์ เวชศาสตร์	พ.ศ.๒๕๒๓ - ๒๕๒๖
๑๔. พายจรรยา ยิงสวัสดิ์	พ.ศ.๒๕๒๖ - ๒๕๓๐
๑๕. พายเสิศ บรรเลงเสาะ	พ.ศ.๒๕๓๐ - ๒๕๓๓
๑๖. พายภพพล ชีพสุวรรณ	พ.ศ.๒๕๓๓ - ๒๕๓๕
๑๗. พายวิชัย ธรรมชัชฌน	พ.ศ.๒๕๓๕ - ๒๕๓๗
๑๘. พายไฉฉิม เมตขันธ์	พ.ศ.๒๕๓๗ - ๒๕๓๙
๑๙. พายสมันต์ ชัมแสง	พ.ศ.๒๕๓๙ - ๒๕๔๒
๒๐. พายประสงค์ศักดิ์ บุญเดช	พ.ศ.๒๕๔๒ - ๒๕๔๓
๒๑. พายปรีณะ สัพตมะพันธ์	พ.ศ.๒๕๔๓ - ๒๕๔๔
๒๒. พายวิสูตร วงศ์วิริยะ	พ.ศ.๒๕๔๔ - ๒๕๔๕
๒๓. พายสุธี มากบุญ	พ.ศ.๒๕๔๕ - ๒๕๔๘
๒๔. พายอำพาจ ผกัรัตน์	พ.ศ.๒๕๔๘ - ๒๕๔๙
๒๕. พายวีรวิทย์ วิวัฒน์วานิช	พ.ศ.๒๕๔๙ - ๒๕๕๑
๒๖. พายขจรศักดิ์ สิงโตกุล	พ.ศ.๒๕๕๑ - ๒๕๕๒
๒๗. พายวันชัย อุดมสิน	พ.ศ.๒๕๕๒ - ๒๕๕๒
๒๘. พายพงษ์ศักดิ์ พาคประดา	พ.ศ.๒๕๕๒ - ๒๕๕๔

๒๙. พายประวัติ ฤๅษะแก้ว	พ.ศ.๒๕๕๕ - ๒๕๕๘
๓๐. พายบุญธรรม เลิศสุขีเกษม	พ.ศ.๒๕๕๘ - ๒๕๖๐
๓๑. พายพิกร สุกใส	พ.ศ.๒๕๖๐ - ๒๕๖๒
๓๒. พายประเสริฐ สิวชาตพาทย์	พ.ศ.๒๕๖๒ - ๒๕๖๓
๓๓. พายชลธี ชัยตรง	พ.ศ.๒๕๖๓ - ปัจจุบัน

บรรณาการกรม

หนังสือและบทความในหนังสือ

กรมศิลปากร. (๒๕๘๔). ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๗๐

เรื่อง เมืองนครจำปาศักดิ์ พิมพ์แจกในงานพระราชทาน
เพลิงศพ หม่อมเจ้าหญิงคชขท่า ปราโมช.

พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์

เกรียงไกร ปริญาพล. (๒๕๕๘). พงศาวดารเมืองสกลนคร

ฉบับ รดงอำมาตย์โท พระบริบาลศุภกิจ (คำสาข ศิริชัย).

สกลนคร : โรงพิมพ์สกลนครการพิมพ์.

พจนวราภรณ์ เขจรเพชร. (๒๕๖๑). พงศาวดารเมืองสกลนคร :

ฉบับลายมือ อำมาตย์โท พระยาประจันตประเทศธานี
(โง่นคำ พรหมสาขา ณ สกลนคร).

สกลนคร : สมศักดิ์การพิมพ์ กรุ๊ป สกลนคร.

พระสุนทรราชเดช. (๒๕๗๒). พงศาวดารภาคอีสาน

ฉบับของพระสุนทรราชเดช (เชื้อ ประทุมชาติ) กรมการพิเศษ

จังหวัดอุบลราชธานี พิมพ์ในงานปลงศพ หม่อมทรัพย์

ศรีธวัช ณ อุบลฯ วันที่ ๘ กันยายน พ.ศ.๒๕๗๒

พระนคร : โรงพิมพ์ศรีหงส์.

พงศาวดารเมืองยโสธร

ฉบับ พระสุนทรราชเตช (แก้ไข ประถมชาติ)

ผู้เรียบเรียงพิมพ์ : ดร.ธีระวุฒิ ภูมิแสง
จำนวนที่พิมพ์ : ๓๐๐ เล่ม
ปีที่พิมพ์ : พ.ศ. ๒๕๖๔
จัดพิมพ์โดย : หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดยโสธร
โรงเรียนยโสธรพิทยาคม จังหวัดยโสธร

คณะที่ปรึกษา :

พระเทพวงศาจารย์ เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุ (พระอารามหลวง)
พระครูประสิทธิ์วิมลคุณ เจ้าอาวาสวัดศรีธรรมาราม (พระอารามหลวง)
พระครูอนุรักษ์วิจิตรวิทย์ เจ้าอาวาสวัดสิงห์ท่า
นายชลธิ์ ชัยตรง ผู้ว่าราชการจังหวัดยโสธร
นายสมเพชร สร้อยสระคู รองผู้ว่าราชการจังหวัดยโสธร
นายสุวัฒน์ เข็มเพชร ปลัดจังหวัดยโสธร
ดร.พวงคำ ทองทั่ว วัฒนธรรมจังหวัดยโสธร
นายสุน เสน่หา ผู้ทรงคุณวุฒิด้านประวัติศาสตร์/โบราณคดี
ว่าที่ พ.อ.เทอดชัย พันระไชย ผู้ทรงคุณวุฒิด้านระบอบนิเวศ/สิ่งแวดล้อม
นางขวัญใจ อินทรวิชัย ผู้ทรงคุณวุฒิด้านศิลปกรรม/ภูมิปัญญา
นายชัยพล รามธรรม ผู้อำนวยการโรงเรียนยโสธรพิทยาคม
นายเกษม ใส โยธา รองผู้อำนวยการโรงเรียนยโสธรพิทยาคม
ว่าที่ ร.ต.สมพงษ์ มีแก้ว ครูชำนาญการพิเศษ โรงเรียนยโสธรพิทยาคม

คณะทำงาน :

นางอรรั้งภา ธรรมโรเวช	นางเพ็ญลักษณ์ สุภา
นางสุภัทสร่า ไชยรักษ์	นางสุภาพร ถ่อนจิพตา
นางทัศนีย์ งามเพชร	นางกรรณิการ์ ฆาเวโนภาส
นางสาวฉัญชูลี อุดรกิจ	นางสุรีมาศ สุขทาษ
นายกฤษฏาภรณ์ พิฬแสฬ	นางสาวฉัญชูปร สุขเฉลิม
นางสาววัลลีย์ แสงสว่าง	นางสาวไฉเชิตา ดวงมาลัย
นางสาววิภาพร ศรีคำเวียง	นางสาวกิตติกุล พรหมชาติ
นางสาวนิตยา รักบุญ	นายกิจเมธี บุญมา
นางสาววิลาวัลย์ ชินพะแสง	นางสาวกุลสตรี เพชรโพธิ์

ตุรการ/ประสานงาน :

นายชมพรุจ คำคุณพา	นางสาวเสาวณีย์ จันทะคุณ
-------------------	-------------------------

สอบทาน/พิสูจน์อักษร :

ดร.สฤติชัย ภาคมฤค	นางสาวเอกสุตา ไชยวงค์คต
นางสาวปัทมา ไชยวงค์คต	นายเพ็ชร ทองพาค
นางสาวชุตติมา ภูลวรรณ	นายพจนวราภรณ์ เขจรเพชร
นายไตรภพ พาสีรักษ์	

อำนวยการผลิต :

นายสุรสิทธิ์ อุ่นปัดมววงค์	ผู้อำนวยการสถาบันภาษาฯ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร
ผศ.ดร.พุมจักร สีทธิ	นางสาววิชฌาณกาณูต์ ขอนพาง
นางพงเยาว์ จารณะ	

ศิลปินกรรม/แบบปก :

นายหัตถ์ไชย ศิริสฤติชัย

โรงพิมพ์พิพิธภัณฑ์เมืองสกลนคร

งานวิชาการและวิจัย สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

เลขที่ ๖๘๐ ถนนนิตโย ตำบลธาตุเชิงชุม อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ๔๗๐๐๐

โทร. ๐ ๔๒๗๔ ๔๐๐๙

หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดยโสธร
โรงเรียนยโสธรพิทยาคม Yasothon Pittayakom School
เลขที่ ๕๓/๔ ถนนแจ้งสนิท ตำบลในเมือง อำเภอเมืองยโสธร จังหวัดยโสธร ๓๕๐๐๐
หมายเลขโทรศัพท์ ๐๔๕ ๗๑๑ ๖๕๕ เว็บไซต์ <http://www.yssp.ac.th/>